

FÓTI MIKLÓS

HUN-REN Magyar Kutatási Hálózat, BTK Történettudományi Intézet

Aetas 39. évf. 2023. 4. szám, 5–29.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2023.4.5-29

www.aetas.hu

Szeged 16. századi szandzsákbégjei*

A szegedi szandzsák hatalmas területével emelkedett ki a hódoltság altartományai közül. A Duna–Tisza közének déli részét foglalta magában, Apostagtól a Duna mentén le Titelig, ahol a Tisza a Dunába torkollik, innen pedig fel észak felé, egészen Szentésig, felölelve Bács és Bodrog vármegyék egészét, Fehér (Solti szék) és Csongrád vármegyéknek pedig egy részét. Kik lehetek azok a bégek, honnan jöttek, milyen családi háttérrel rendelkeztek, akikre az oszmán kormányzat ezt a kisebb országnyi, jelentős gazdasági súllyal és településhálózattal bíró területet bízta? Történetírásunk mindeddig adós maradt többek között a szegedi bégek listájának megbízható és – amennyire lehetséges – teljességre törekedő összeállításával, bár próbálkozások voltak. Reizner János Szeged történetét bemutató monográfiájában egyetlen oldalba sűrítette a bégek azon adatait, amelyekhez ő elsősorban a történetírók munkáiból hozzáférhetett.¹ Majd egy évszázaddal később Szakály Ferenc bővítette ki a 16. századra vonatkozó listát,² ám a török forrásanyag bevonására – mely érthető módon oszmanista feladat – nem volt lehetősége. Szakály munkájának erőssége, hogy olyan adatokat is kihalászott irodalmi művekből, amelyek egy oszmanista figyelmét bizonyára elkerülték volna. Dávid Géza jelentős életműve a hódoltság számos szandzsákjára kiterjed,³ ezekre a publikációkra az érintett főtisztviselőknél fogok hivatkozni. Az archontológiai vizsgálatok módszereit, az azokban rejlő lehetőségeket és a követendő célkitűzéseket is ő fogalmazta meg.⁴ Mintegy negyven éves gyűjtőmunkájának eredményeképpen pedig a befejezéséhez közeledik a magyarországi török közigazgatás valamennyi egységét felölelő, régóta várt könyve. A bégekre vonatkozó archontológiai kutatások létjogosultságát könnyű alátámasztani. Történészeinknél gyakoriak az olyan tévedések, amelyek a bégek alapadatait tartalmazó listák hiányának tudhatók be. Jellemző példaként említhetjük, hogy Takáts Sándor Hamzát és Kara Alit olyan 1572–1573 táján játszódó eseményekben említette fehérvári szandzsákbégként, amikor Hamza történetesen vidini bég volt, Kara Ali pedig még Esztergomban szolgált.⁵ Magam egy tanulmányomban a kinevezések adatainak követésén keresztül találtam meg a hosszú szigetvári regnálásáról híres Szári Ali béget az Oszmán Birodalom keleti határvidékén zajló

* Ez a tanulmány az NKFIH–OTKA K 132475 és 132609 számú konzorciális projektje (A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak [tapu-defter] feldolgozása – II. Magyar Nemzeti Levéltár/Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete) keretében valósult meg. Sz. Simon – Hegyi – Demeter – Sudár – Fóti – Dorogi – Nagy – Záros – Kollányi: *Databases of Cadastral Surveys*, 259–272.

¹ Reizner: *Szeged története*, I. 114.

² Szakály: *Török megszállás alatt*, 618–620.

³ Dávid: *Pasák és bégek uralma alatt*, i. m.

⁴ Dávid: *A magyarországi török archontológiai kutatások lehetőségei*, 111–127.

⁵ Takáts: *Rajzok*, 216–217.

perzsa háborúk történeiseiben.⁶ Elmondható, hogy egy ilyen archontológiai segédlet összeállítására nélkülözhetetlen a történészek számára, adatai pedig egyéb kutatások támaszaként, előmozdítójaként szolgálhatnak. Az 1578-as szandzsákösszeírást közreadó kötetem előszavában egy összefoglaló táblázatban közzétettem a szegedi bégek listáját („Preliminary list of the *sancakbeyis* of Segedin”),⁷ de időközben az Sz. Simon Évával megvalósított isztambuli levéltári gyűjtőmunka során jelentős mennyiségű új forrás, jórészt birtokadományozási napló került elő, amelyek hozzájárultak a bégek listájának kiegészítéséhez és pontosításához.⁸ Úgy látom, a továbbiakban a balkáni szandzsákok naplóinak átnézése révén még számos hódoltsági bég áthelyezésére, családi hátterére és különböző hadieseményekben való szereplésére derülhet fény.

Buda 1541-ben történt elfoglalása után a kezdetben hátország nélküli budai vilájet első altartományai közé tartozott a szegedi szandzsák. Felállítását a szakirodalom hagyományosan 1543 első felére teszi, Szeged év eleji elfoglalása utánra.⁹ Már Káldy-Nagy Gyula is kétegyen adott hangot a dátumot illetően: „Szegedet 1543 tavaszán (vagy még korábban) foglalták el.”¹⁰ Hegyi Klára a török várkatonaság finanszírozásának vizsgálata során lett figyelmes egy olyan zsoldlistára, melynek titeli fejezetében már 1542 februárjában Szülejmán szegedi bég terjesztette elő katonái kinevezését.¹¹ Ez azt jelenti, hogy a szandzsák felállítására feltehetően közvetlenül Buda elfoglalása után megkezdődtek az előkészületek, és már közel egy évvel Szeged városának birtokbavétele (1543 farsangja) előtt kinevezték első bégjét, Szülejánt. A szandzsák legdélibb csücskében, a Duna és a Tisza összefolyásánál fekvő titeli vár, mely az északra vezető vízi útvonalak feletti ellenőrzést biztosította, ideális bázist nyújtott a szandzsák észak felé történő kiterjesztéséhez. Hozzátehetjük, hogy a Temesköz megszállása is innen indult ki, ahogy Istvánffyál olvashatjuk, hidak ácsolásával a Tiszán és a keletről érkező Bégán a török sereg számára.¹² Egy forrásunk szerint a szandzsákkal délről határos Szerémségben már 1541–1542 fordulóján török közigazgatást látunk: Báli budai pasa házbirtokainak egy része „Szerém szigetén” (*cezire-i Sirem*) található, ahol a birtokokat kazákba és náhijékbe csoportosítva sorolták fel (például iregi, iloki, varadini, nemcsei stb.).¹³

A közigazgatás észak felé való kiterjesztése tehát valahol ezt követően indulhatott meg, ráadásul éppen az említett Báli pasa fiát, Dervist nevezték ki az első, immáron Szegeden berendezkedő bégnak.¹⁴ Dervis tevékenyen részt vállalt a török uralma alá vont területet jelentősen kiterjesztő, az 1543-as szultáni hadjáratot kísérő eseményekben.¹⁵ Előző posztja a

⁶ Fóti: *Két végvidék szolgálatában*, i. m.

⁷ Fóti: *The Mufassal Tahrir Defteri*, 18–21.

⁸ A digitalizált másolatok hazahozatalához köszönjük az NKFIH–OTKA K 132475 és 132609 projektek támogatását.

⁹ Szeged török kézre kerülésére lásd Szakály: *Szeged*, 508–511.; Káldy-Nagy: *A budai szandzsák*, 8.

¹⁰ Káldy-Nagy: *A budai szandzsák*, 8.

¹¹ Hegyi: *A török hódoltság várai*, II. 421. Hegyi egy olyan listát is bemutat, amely arra enged következtetni, hogy 1542 októberében már martalócok tartózkodhattak Szegeden. Uo. 883.; ÖNB Mxt 567. 55–58.

¹² Benits (szerk.): *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól*, I/2. 150., 186.

¹³ BOA MAD 34. 635–640. A magyarországi hátország nélkül felállított budai vilájet alá tartozó szandzsákokként ezeket sorolja fel a defter: Vulcsitrin, Aladzsa Hiszár, Izvornik, Pozsega és Szemendire. Uo. 625.

¹⁴ Dervis családi hátterét, pályáját, minthogy részletes életrajz készült róla, itt mellőzzük. Dávid: *Az első szegedi bég*, 5–18.

¹⁵ Szakály: *Szeged*, 511.

budai központú dunai kapudáni (*kapudan-i ab-i Tuna*)¹⁶ tisztség volt, amit apjának, Bálinak köszönhetett.¹⁷ Egy szultáni rendeletből tudjuk, hogy 1545. január 27-ig töltötte be a szegedi szandzsákbégi posztot, amikor is Miháloğlu Jahsi bég fiát, Hizirt nevezték ki a helyére,¹⁸ Dervis pedig Székesfehérvárra került. Mivel a forrás azt is megemlíti, hogy az új kormányzó, Hizir korábban ruméliai szubasi¹⁹ volt, kizárhatjuk, hogy azonos lenne az 1543-as év eseményeiben feltűnő Hizir kösztendili béggel, aki pedig előzőleg kis istállómesterként (*küçük mirahur*) szolgálta a szultánt.²⁰ Neve világhossá teszi származását is: a korai hódításokban kulcsszerepet játszó klánhoz, a Miháloglukhoz tartozott,²¹ és ismert, hogy a dinasztiaalapító Kösze Mihál után Mihallu akindzsiknak nevezett csapattest tagjai az ellenséges terület dűlásában, portyázásokban tűntek ki. Apja, Jahsi valamivel a mohácsi csata után Vidin bégje volt.²² Hizir távozásának időpontja a szandzsák éléről jelenleg nem ismert, 1547-ben két említésből Jahja szegedi bég nevét ismerjük,²³ akinek kormányzását igazolja az ebben az évben elkészült első timár-defter is, amely szerint az altartomány alajbégje éppen Jahja fia, Ali volt, illetve két szpáhi neve mellett a „Jahja bég embere” megjegyzés szerepel.²⁴

Jahja rövid időn belül távozott Szegedről, utódját, Musztafát 1547. december 25-én nevezték ki, ő a budai vilájet alá besorolt egyik észak-balkáni szandzsákból, Aladzsa Hiszárból²⁵ érkezett.²⁶ Tinódi Lantos Sebestyén a *Varkúcs Tamás idejébe lött csaták Egörből* című énekében, amelyben a Varkocs egri kapitánysága (1542–1548) idején lezajlott portyákat dolgozta fel, névrokonaitól Debeli²⁷ Musztafaként különböztette meg: „Az jó Varkucs Tamás meg elbocsáta, / Az Kalocsát hamar megholdoltatá, / Szulamánt, Huszaint onnat elhozatá, / Kik valának besliáknak hadnagya. / Az szegedi szancsák Debeli Musztafa, / Ki vízi erőnek

¹⁶ Nagyobb folyóinkon az oszmánok folyami hajóhadat tartottak fenn, melyek élén a kapudán (flotilla-parancsnok) állt.

¹⁷ Köhbach: *Die Eroberung von Füleke*, 224–225. Köhbach megállapítása Seyyid Murad: *Kitab-i feth-i Şikloş...* című művének bécsi kéziratán alapul (ÖNB Hs. H. O. 47. fol. 26[27]v.). Egy zsoldlista szerint 1542 február–áprilisában még kapudánként szolgált: ÖNB Mxt 567. fol. 118., 121., 125., 126., 127., 129 (az utóbbi két bejegyzésben Dervis *kapudan-i vilayet-i Budin*), 139., 140. 1552-ben Báli pasa egy másik fia, Mehmed is betöltötte a dunai flotta kapudáni posztját: ÖStA Krafft 284 (303-es kép).

¹⁸ Dávid–Fodor: „Az ország ügye mindenké elötte való”, 49.

¹⁹ Katonai tisztség, mely többféle jelentéssel bírt: egyrészt jelentette a szandzsákbégek és kádik alárendeltségében működő rendfenntartókat, másrészt a 16. században gyakran a magasabb ziametjavadalommal rendelkező szpáhiakat. Az 1529. évi hadjárat naplója szerint a Bécs elleni általános támadás előtt: „A kikiáltók a tábor minden részén kihirdették: »Holnap roham lesz; aki először hatol be a várba, az, ha szubasi, szandzsákot ... fog kapni«”. Dávid Géza ezzel az idézettel illusztrálta, hogy olykor ziamet-birtokos is béggé emelkedhetett. Dávid: *Karrierlehetőségek*, 64. Hizir pályája egyenesen a szubasiból kormányzói posztra emelkedést példázza.

²⁰ Peçevi: *Peçevi Tarihi*, I. 179.

²¹ Başar: *Mihaloğulları*, 24–25.

²² Gökbilgin: *Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti*, 252.

²³ BOA KK 208. 57.: 1547.IV.23.; uo. KK 208. 101.: 1547.VI.6. Az adatokat Dávid Géza szíves közlésének köszönhetem. Jahja további sorsát a szerémi szandzsák bégjeiről szóló publikációmban fogom bemutatni: Fóti Miklós: *Török közigazgatás kiépítése a Szerémségben és a szerémi szandzsák 16. századi bégjei* (előkészületben).

²⁴ BOA TTD 1044. 217–219.

²⁵ Krusevác, Szerbia. „*Alatsiua-Hiszar, neue magyarul Tarka uar*”: Abaffy–Fodor–Sinkovics (szerk.): *Magyar nyelvű kortársi feljegyzések*, 57.

²⁶ Emecen–Şahin: *Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynaklarından*, 62.

²⁷ A Debeli név értelmezését lásd alább, Musztafa második kormányzásánál.

hadnagya vala, / Memi agát száz lóval küldte vala, / Az két víz közt csatátul oltalmazná.”²⁸ Tinódi itt egy olyan mikrotörténeusről tudósított, amit a történetírók tollából nem ismerünk. Eszerint az egri végváriak rajtaütöttek Kalocsán, és a várórség két előljáróját elhurcolták. Ekkor Debeli Musztafa Memi agát küldte a két folyó közének, azaz a szegedi szandzsáknak a megvédésére. Az ehhez hasonló dúlások elhárításában tapasztalatot szerzett Musztafa béget hamarosan az 1547-es békeszerződés²⁹ ellenére elkövetett incidensek – köztük a szegedi szandzsákat leginkább sújtó egri adóztatási kísérletek³⁰ – kivizsgálására alakult bizottságba delegálták,³¹ és e minőségében 1549 és 1550 között számos irat említi.³² 1550 őszén Kászim budai pasa Erdélybe való vonulásához szükséges kiadásokat láttamozta szegedi bégként,³³ amikor az előbbi Izabella oldalán beavatkozott az erdélyi eseményekbe.³⁴ Petrovics Péter 1551. május 7-én Musztafát egy érdekes fordulattal Szeged és Kalocsa előljárójának nevezte: „...zanchiagio inter Danubium et Tibiscum, necnon civitatum Zegediensis et Colocensis prae-fecto”.³⁵ Legkésőbbi adatunk róla 1551 végéről származik, amikor a Temesvár elleni októberi sikertelen török támadás után Kamber nagylaki parancsnok Makóhoz vonult. Csapatai azonban nem voltak kellő fölényben, ezért Musztafa szegedi béghoz fordult segítségért: „Mikoron odament volna, s az városbelieket sokkal számosan lenni, hogysemmint ónékiek árthatna, eszében vötte volna, titkon való követi által Musztafát, az szegedi fő béget (mely városban azelőtt való esztendőben téglából egy vár csináltatott vala Szulimán költségével), hogy néki segítségére menne, kéré...”³⁶

Musztafa kinevezésénél értesülünk első alkalommal a szegedi bégeket megillető hászok jövedelméről, amely csupán 240 000 akcsét tett ki,³⁷ ami meglehetősen szerény összegnek számított. A javadalom egyetlen érdekes elemére azonban kitérnék: a birtoktest végén olyan puszták jövedelmét tüntették fel egy összegben, ahol az „újonnan érkezettek” (*nev-amadegan*) telepedtek le.³⁸ Ez a szokatlan jövedelemforrás mutatja azt a folyamatot, melynek keretében ekkor Bácska újranépesítése, a szomszédos észak-balkáni szandzsákokból érkező népesség letelepítése zajlott.

Musztafa utódja a korábbi bég, Hizir lett, kinevezésének pontos dátumát azonban ezúttal kifelejtették a központi listáról.³⁹ Vélhetően a kudarcba torkolló makói események kapcsán, valamikor 1551–1552 fordulóján lehetett a bégcseré. Hizir korábbi posztja Ohri (Ohrid, Macedónia/Albánia) szandzsákja volt. Keresztény forrásokban nevét Héder bégként említik: 1552 februárjában, amikor Tót Mihály vezetésével kísérlet történt Szeged visszafoglalására, „maga Héder bég, a parancsnok, egy alsóingben alig tudott bevergődni a várba, miután fiát

²⁸ Szilády: *Tinódi Sebestyén összes művei*, 304.

²⁹ Sz. Simon: *A szülejmáni béke*, 53–72.

³⁰ A Duna–Tisza közét érintő egri adóztatási incidenseket tárgyalja Szakály: *Magyar adóztatás*, passim.

³¹ Papp: *A szegedi veszedelem*, 204–205.

³² Petritsch: *Regesten der osmanischen Dokumente*, 58., 61., 62., 64.; Rugonfalvi: *A magyar helytartótanács*, 261.

³³ Velics–Kammerer: *Magyarországi török kincstári defterek*, 1. 68. A szegedi bérletjövödelmekről készült kimutatásban található, melyet 1549 novembere és 1550 szeptembere között készítettek.

³⁴ Hammer-Purgstall: *Geschichte des osmanischen Reiches*, 289.

³⁵ Bártfai: *Pest megye történetének okleveles emlékei*, 390.

³⁶ Benits (szerk.): *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól*, I/2. 154.; Reizner: *Szeged története*, I. 114.; Szakály: *Kísérlet*, 515.

³⁷ Emecen–Şahin: *Osmanlı Taşra Teşkilâtının Kaynaklarından*, 62.

³⁸ BOA TTD 1044. 217.

³⁹ Emecen–Şahin: *Osmanlı Taşra Teşkilâtının Kaynaklarından*, 62.

is elvesztette...⁴⁰ A Szeged felmentésére irányuló hadműveletekben Kászim egykori budai pasa Becse és Becskerek bégjeként vett részt, aki Hizirrel Makó kapcsán különbözött össze. Hizir még januárban intette a Szegednek hódolt makóiakat, hogy teljesítsék kötelezettségeiket,⁴¹ de februárban már Kászim arra figyelmeztette a makói polgárokat és a környező településeket, hogy a szegedi bégnek a Tisza túlsó partjára nem terjed ki a hatalma.⁴² A hovatarozásról folyó vitához hozzátartozik, hogy egyes Tisza balparti települések (a becse–becskereki, majd csanádi szandzsák területén) a középkorban Szeged városához tartoztak, amely köteléket a török defterek is fenntartották, amikor a szegedi szandzsákban írták össze azokat, ahogy azt Százegyház és Szentiván esetében is látjuk.⁴³ Hizir talán erre alapozva igyekezett a Tisza túlsó oldalán kiterjeszteni illetékességét.

A szegedi rajtaütésben leszerelt Hizirt a támadás elhárítása után azonnal leváltották.⁴⁴ Bár a szakirodalomban felmerült, hogy helyére ekkor Kászim pasa került,⁴⁵ de ez cáfolható,⁴⁶ az utóbbit 1552 májusáig a szultáni rendeletekben Becse és Becskerek uraként emlegetik, és ezután emelkedett a temesvári pasa tisztségére. Az új bég nem más lett, mint a korábbi szegedi Musztafa bég („*sabika Segedin beyi Mustafa*”), akit március 4-vel neveztek ki.⁴⁷ Az iratban kitérnek arra, hogy – mivel már bizonyította rátermettségét – teljes volt az iránta megnyilvánuló bizalom.

Májusban Kászim pasát arra utasították, hogy a Temesközből a szegedi szandzsákba visszatérő bácskai menekültek átkelését és letelepedését ne akadályozza.⁴⁸ Musztafa ugyanekkor a szegedi vár védműveinek megerősítése, kijavítása ügyében tett jelentést a Portára.⁴⁹ Tinódi Lantos Sebestyén a temesközi események kapcsán, majd pedig Eger 1552. évi ostrománál említi Musztafát,⁵⁰ aki 1556-ban Martonos és Szobotka (Szabadka) várainak megerősítésére vonatkozó javaslatát terjesztette elő.⁵¹ 1557-ben „szegedi és kalocsai szandzságbég”-nek nevezte magát, amikor felszólította Gyula várának kapitányát, hogy térjen át János

⁴⁰ Forgách: *Emlékirat*, 41. Szeged ostromát részletesen mutatja be Szakály: *Kísérlet*, 513–533.; Szántó: *Az 1552. évi szegedi hadjárat*, 2–31.; Papp: *A szegedi veszedelem*, 202–213.

⁴¹ Reizner: *Szeged története*, IV. 145–146.

⁴² Reizner: *Szeged története*, IV. 146.

⁴³ Lásd a Százegyházra vonatkozó lábjegyzetet. Fóti: *The Mufassal Tahrir Defteri*, 107.; Reizner: *Szeged története*. I. 78., 144., 146., 151–152.

⁴⁴ Később, 1553-ban az Edirne környezetében fekvő csirmeni szandzsák élén bukkan fel: BOA DFE RZd 5. 124. Innen Prizrenbe került, majd 1556-ban ismét Csirmenbe; ennél a kinevezésénél teljes néven, Mihaloglu Hizir bégnek nevezték: BOA MD 2. 84 (870-es parancs). 1561-ben csirmeni szandzsákbégként halt meg: uo. MD 4. 174 (1815-es parancs). A Mihaloglu-klánba tartozó béget tehát a szűkebb pátriájába vezényelték vissza, hiszen Csirmen éppen a Mihallu akindzsi-csapatok egyik fő fészkeként számított. Dávid–Fodor: *„Ez az ügy fölöttébb fontos”*, 255., 257–258., 306.; Çirmen Sancağı, i. m.

⁴⁵ Reizner: *Szeged története*, I. 131.

⁴⁶ Dávid Géza részletesen kifejtette cáfolatát. Dávid: *Kászim vojvoda*, 48.

⁴⁷ TSMKK 888. 87b.; Yaşaroğlu: *Koğuşlar 888 Numaralı Mühimme Defteri*, 161. Egy március 7-i szultáni rendeletben Musztafát fokozott éberségre intették: Dávid–Fodor: *„Az ország ügye mindenek előtt való”*, 306.

⁴⁸ Dávid–Fodor: *„Az ország ügye mindenek előtt való”*, 484–485.

⁴⁹ Dávid–Fodor: *„Az ország ügye mindenek előtt való”*, 485.

⁵⁰ *„Az szegedi szancsák nagy Musztafa bék jöve.”* Szilády: *Tinódi Sebestyén összes művei*, 37., 124., 167.

⁵¹ BOA MD 2. 42 (377-os parancs).

Zsigmond hűségére.⁵² A kalocsai érsekség központjának jelentőségével a magyar köztudatban láthatóan tisztában voltak a török apparátusban, és részben ennek tudhatók be a szandzsák megnevezésének ilyenformán kibővített változatai.

Musztafa kétszeri kormányzása után érdemes kitérni ragadványnevének értelmezésére és az ezzel kapcsolatban felmerült problémakör bemutatására. Mint említettem, egyedül Tinódi alkalmazta rá a Debeli nevet, későbbi műveiben pedig a „nagy” jelzővel illette. Ugyanakkor Istvánffy az 1552-es temesvári ostromnál említett egy hasonló nevű, de nikápolyi bégét: „midőn az temérdek és igen kövér Dzsebeli Musztafa, az Duna-parton Nikápoly városának fő tisztartója nagy intéssel s kiáltással az harcot megújítani igyekezének, s spanyoloktól állatölttetvén leroskadna, s elholtan az alatta valóktól nehezen visszavitethetnék...”⁵³ A latin kiadásban azonban „*Mustafas, cognomento Debelius*” szerepel,⁵⁴ a dzs betű a 17. századi magyar fordítás modern kiadásából származhat. Szinte szükségszerű, hogy a szegedi bég részt vett a temesi hadműveletben, de ez esetben Istvánffy nemcsak nikápolyi voltában, de halála tekintetében is tévedett. A „nagy” jelző tehát testi tulajdonságra utalhatott, minthogy „temérdek és igen kövér” volt. Ezek alapján a Debeli ragadványnev a szerb *debeljko* ‘kövér, testes ember’ szóra vezethető vissza. A szegedi és a nikápolyi bég azonosságát megerősíti a *Memoria rerum* (Verancsics-évkönyv) egyik feljegyzése, mely az 1554. év eseményeinél éppen az Istvánffy-féle jelzővel illette „Szegedről az temérdeg Musztafa bég”-et.⁵⁵

Musztafa tevékenységével igencsak elégedettek lehettek a Portán, hiszen ezúttal közel öt éven át, egészen 1557. január 9-ig kormányozhatott, amikor is a Szerémségbe, vagyis a szegedi szandzsák déli szomszédjába helyezték át. Ezzel egyidőben a helyére a már szintén tárgyalt Dervis béget nevezték ki.⁵⁶ Az új bég személye kapcsán lehetett némi bizonytalanság, mivel négy nappal korábban még a mohácsi Dervis bég Avlonjába (Vlorë/Valona, Albánia) helyezéséről döntöttek, majd ezt megváltoztatta mégis Szegedre került.⁵⁷ Egy a birtokai körüli furcsaságra is felhívnom a figyelmet: ház-birtokait eddig csak a szegedi szandzsák 1560-as timár-defteréből ismertük, amelyek bevételei 310 373 akcsét tettek ki,⁵⁸ mohácsi bégeként viszont több mint 100 000 akcséval többet kapott, azaz a szerényebb összeg elsőre érthetetlennek tűnik. A forrás azonban hozzát teszi, hogy ezek csak az „említettnek [Dervisnek] a házszai a nevezett lívában”, vagyis Szegeden kívül más szandzsákokban is lehettek még birtokai. Egy a magyar oszmanisták számára újonnan hozzáférhetővé vált, 1557–1558-ban vezetett rúznámce defterben találtuk meg Dervis teljes birtoktestét: eszerint a bég kérésére pótolták hiányát (*noksan*) különböző birtokokból összeszedve.⁵⁹ Házának elemei között van ismerős elem is: feltűnik az a lefcsei náhijében (a szendrői szandzsák egyik körzete) található 12 000 akcsés birtok, melyet a „bárhon is birtokoljon szandzsákot, számíttassék házszaihoz” formula kíséretében már mohácsi bégeként birtokolt.⁶⁰ Ezenkívül további megüresedett szendrői,

⁵² Bártfai Szabó: *Pest megye történetének okleveles emlékei*, 397.; Szalay: *Négyszáz magyar levél*, 275.

⁵³ Benits (szerk.): *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól*, I/2. 189.

⁵⁴ *Regni Hungarici Historia*, 211.

⁵⁵ *Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái*, 2. 98.

⁵⁶ BOA MD 2. 209 (1897-os parancs).

⁵⁷ BOA MD 2. 209 (1882-os parancs). Dervis elmozdításának háttéréről lásd: Dávid: *Az első szegedi bég*, 13. Ugyanitt szegedi tevékenységéről, amit nem ismételünk meg: 14–16.

⁵⁸ BOA TTd 333. 6–7.

⁵⁹ BOA DFE RZd 11. 638–644.

⁶⁰ Dávid: *Az első szegedi bég*, 13.

temesvári, szegedi⁶¹ javadalmakat juttattak neki. Különösen érdekes, hogy a bácsi náhijében tizenhat, a zomboriban tizenöt, a titeliben négy, a soltiban kettő és az erdélyi vilájetben (!) pedig tizennyolc olyan települést bíznak rá, melyek jövedelmét csak egy összegben, becslés alapján (*ber vech-i tahmin*) tudták meghatározni. A szegedi szandzsákba eső elemek mind olyan betelepítésre váró birtokok voltak, ahova a bégnek kellett rájákat hoznia, hogy biztosítsa jövedelemtermelő képességüket. A feladat eredményes kivitelezésére utal, hogy ezeket a felsorolt elemeket az 1560-as összeírásba már konkrét jövedelem megadása mellett tudták bejegyezni, hozzáátve mindegyikhez, hogy „háridzs ez defter” – vagyis korábban a tahrir defteren kívül tartott településről volt szó.

Dervisről 1560 őszén Orosztonyi Péter szenyéri tisztartó adott hírt,⁶² majd december végén hallunk róla utoljára: a bég akkor azt jelentette, hogy amióta a mohácsi oldal főújtját lezárták, a Tolna városánál a szegedi oldalra kényszerülő utazókat zaklatták az egri és gyulai végváriak. Ebben a helyzetben kevés embere volt, mivel az előző bég, Musztafa szpáhijai már három éve nem jelentek meg a szolgálatban, és bár timárjaikat elvette és apja (Báli pasa) embereinek juttatta, azokat újra birtokba vették és el akarták adni.⁶³ A forrás a két bég közti rivalizálásra, illetve klánjaik közti ellentétre világít rá. Dervis halálának pontos dátumát – bár életrajzának írója, Dávid Géza számos érdekes összefüggést tárt fel – nem tudjuk meghatározni. A kérdés azért lényeges a szegedi altartomány szempontjából, mert 1561 eleje és 1564 májusa között egyetlen forrásunk sem említi a személyét. Bár az időszakra vonatkozó források szűkösége ismert oszmanista körökben, az adott periódust lefedi Szokollu Musztafa számos kéziratban fennmaradt életrajza, a *Cevahirü'l-menakib* azon adata,⁶⁴ miszerint a később budai pasaként⁶⁵ ismert Musztafa állomáshelyei Fülel, Klissza, Szeged, majd pedig Hercegovina és Bosznia sorrendben követték egymást. Füleki kinevezése a biztos pont, ahonnan kiindulhatunk: a rúznámcsfe defter szerint Velidzsán bégtől vette át első szandzsákját 1558. november 14-én, kezdőnek mondható, 250 000 akcséra taksált hászokkal.⁶⁶ Klisszába 1560. május 12-én kerül.⁶⁷ Így legkorábban 1561 táján, a Dervisről szóló híradások elapadása után kezdődhetett szegedi kormányzása, melynek hossza ismeretlen marad hercegovinai kinevezése időpontjára vonatkozó információ hiányában.⁶⁸ A *Menakib* arról is

⁶¹ Egy Szabó Pál Mihály nevű keresztény szpáhi titeli–bácsi javadalmát sorolták vissza a szandzsákbégi hászok közé, akit az első szegedi timár-defterből ismertünk, és most – bő egy évtized elteltével – azért fosztották meg birtokától, mivel nem jelent meg a szolgálatban. Lásd még: Fóti–Pánya: *Adatok*, i. m.

⁶² Orosztonyi Péter szenyéri tisztartó Nádasdy kanizsai bizalmasának, Csányi Ákosnak jelentette 1560. szeptember 15-én: „...beszélé Koszorús Ambrus, hogy az szegedi bég, Dervis bég hozzá béhívta volt, hírt kérdez tőle: »mi hír, Ambrus?«, azt mondta neki, hogy Jánosháza elégett, azt mondta az bég es, hogy »úgy vagyon, annyéra elégett, hogy azt meg nem csináltathatjuk«, [...] azt pusztán hat-ták az terek, az önmagok szenektől égett el.” Szalay: *Négyszáz magyar levél*, 367.; idézi: Szakály: *Egy végvári kapitány hétköznapijai*, 56.

⁶³ 1560. december 25.: BOA MD 4. 170 (1764-es sz. parancs).

⁶⁴ *Cevahirü'l-menakib*; Karácson: *A sztambuli mecsetek*, 79–83. Elavult és hiányos életrajzát lásd: Takáts: *A török hódoltság korából*, 87–120.

⁶⁵ Gévay: *A budai pasák*, 11.

⁶⁶ ÖStA Krafft 284 (906-os kép.); BOA KK 216. 25. Az utóbbi forrás azelőtt temesvári defter kethüdának nevezi – összhangban életrajzával –, így nem lehet kétséges, hogy ez a Musztafa a Szokollu család sarjával azonos.

⁶⁷ BOA MD 4. 70 (714-es sz. parancs).

⁶⁸ Azt viszont tudjuk, hogy 1563 novemberében újonnan hivatalba lépett hercegovinai bégeként már Báli kérte hászai összeállítását: BOA A.RSKd 1458. 9.

megemlékezik, hogy a bég lakóhelye (szerája) Szegeden a Tisza kimagasló partján állt. Ez későbbi adataink tükrében érdekes, ugyanis a bégek ezt követően előnyben részesítették Bács városát (lásd alább Kara Alinál, aki „régente Bács városában lakott”⁶⁹). Tót Mihály meglepetésszerű támadása a városra, melyet Istvánffy „szegedi veszedelem”-nek nevezett, olyan mély nyomot hagyhatott a törökökben, hogy később a bégek a jelentős magyar lakossággal bíró Szeged helyett Bácscon rendezkedtek be, melyet muszlim és rác–vlah népesség lakott.⁷⁰

Szokollu Musztafa után az első bég Szegeden, akiről ismét levéltári kútfőink tudósítanak, Mahmúd volt: 1564. május 25–27-i keltezésű iratokban előbb Zülfikár nevű fiának kért kezdő javadalmat, majd Júsuf nevű rokonának lökösházi (füleki szandzsák), illetve a Papzukulok közül való Ibrahimnak a pécsi náhijébe tartozó birtoka ügyében intézkedett.⁷¹ 1565 márciusában egyik embere a gyulai várból Szegedre törő hitetlenek elleni csatában érdekelte ki Mahmúd szegedi bég jövedelememelésre szóló javaslatát.⁷² Mahmúd házai mindössze 355 373 akset tettek ki, ami arra enged következtetni, hogy a bég még pályája korai stádiumában járt. 1572 áprilisában Ungnád Dávid Konstantinápolyba tartó Habsburg-követet már esztergomi bégeként igencsak pazar körülmények között látta vendégül.⁷³ Ekkor Mahmúd úgy nyilatkozott, hogy ilyen magas rangú és származású személyt még nem fogadott, vagyis nem éppen a végvidék legtapasztaltabb veteránja volt a vendéglátó.⁷⁴ Szegedi kormányzásának kezdő időpontjával szemben leváltását már napra pontosan ismerjük: 1567. december 7-ig irányította a szandzsákok, amikor Esztergomba helyezték át.⁷⁵ A defter esztergomi kinevezésénél árulja el, hogy Báli pasa fiáról van szó (*Mahmud bey veled-i Bali paşa*), így nem keverhető össze névrokonaival, elsősorban az alább következő utódjával. A 16. század első felében azonban két Báli pasáról van tudomásunk, akik a hódoltság életében aktív szerepet játszottak: az egyik Jahja pasa fia Báli, aki még 1527-ben meghalt;⁷⁶ a másik pedig Báli budai pasa, aki Kücsük Báliként ismert a történetírásban, és történetesen előző bégünk, Dervis apja volt. Bár egyetlen forrásunk sem mondja ki, hogy Dervis és Mahmúd testvérek lettek volna, ez több kútfőből kikövetkeztethető. Egy 1542-ből származó defter, mely a javadalomkiutalásokat naplószerűen vezette, segít eligazodni: ebben a budai pasa Báli fiai közül Ahmed és Mahmúd bégek (*Ahmed bey/Mahmud bey veled-i hazret-i Bali paşa mirmiran-i Budun*) szendrői ziámet-ügyletét rögzítették. Az irat még egy harmadik,

⁶⁹ Karácson: *Török történetírók*, 84.

⁷⁰ Fóti–Pánya: *Bács mezőváros*, 73–101. Evlija is kitért arra, hogy a szegedi bégek hol Szegeden, hol pedig Bácscon tartották székhelyüket: „...ebben a város(rész)ben [a külső város Bácscon] 200 szőlős és kertes, földszintes és emeletes, széles, tetszetős ház van, mind cserepes, és a bég szerája e városnak egy kiemelkedő építménye. E városrész azonban nincs palánkvárral körbevéve, mivel a határvidéknek ez nem része, így erős falat sem vontak köré.” [A szerző fordítása] Dağlı–Kahraman–Dankoff (haz.): *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 136. Egy magyar forrás 1587-ben említi a szegedi mészárosokkal kapcsolatban, hogy „a bég nem lakik városukban”. Szilády–Szilágyi (szerk.): *Okmánytár*, 292.

⁷¹ BOA KK 74. 1., 5.; Karácson: *Török–magyar oklevéltár*, 43.

⁷² Karácson: *Török–magyar oklevéltár*, 68.

⁷³ Személyéről szemléletes képet nyújt az útleírás: „Hamarosan huszonnégy fogást hozatott, az asztalra rakatta. [...] A bég pálinkát ivott, végül leitta magát. Étkezés után megengedte, hogy megnézzük a templomokat.” *Ungnád Dávid konstantinápolyi utazásai*, 26–28.

⁷⁴ *Ungnád Dávid konstantinápolyi utazásai*, 27.

⁷⁵ BOA MAD 563. 50.

⁷⁶ Fodor: A „hitharc oroszlánja”, 51–74.

meg nem nevezett fiúra is utal, ő lehetett Dervis.⁷⁷ Ahmednek 1545-ből Simontornya és Azor (Ozora) szandzsákbégjévé történő kinevezését ismerjük,⁷⁸ ahol korábbi státuszát szendrői záimként tüntették fel, egybehangzóan az előbb idézett, néhány évvel korábbi forrással. Kiegészíti a testvérekre vonatkozó ismereteinket egy 1519 körül készült defter is, mely Báli fiai közül Dervist és Ahmedet még zvorniki (részben az egykori macsói bántság vidéke) timár-birtokosokként említette.⁷⁹ A két szegedi bég, Dervis és Mahmúd tehát testvérek voltak, és így a klán erőteljes befolyására következtethetünk szandzsáukban.

1566-ban a szigetvári hadjárat előkészületei során több szultáni rendeletben utasították a szegedi béget (és a kádit is), hogy a hadsereg felvonulását és ellátását különböző módokon segítse: 30 000 birkát szerezzen be, az alá tartozó területen található mocsarakon négy hidat építtessen.⁸⁰ Nem tudjuk, Mahmúd mennyire felelt meg ezeknek az elvárásoknak,⁸¹ mindenestre a következő év végén leváltották.

Báli pasa fia Mahmúdot 1567. december 7-én váltja fel egy másik Mahmúd bég, aki Aranid fia volt, és egy mozgalmasabb határszandzsákból, Isztolni Belgrádból (azaz Székesfehérvárról) érkezett.⁸² Mázulként, vagyis várakozási állományban töltötte a szegedi kinevezéséig hátralévő hónapokat.⁸³ Még 1566-ban, a Szigetvár ostroma utáni hadműveleteknél a császáriak fogságába esett, és csak 1567 nyarán szabadulhatott. 1567. június 3-án a budai pasa Trautson János császári főudvarmesterrel levelezett kiváltása ügyében, mely egy fogolycsere formájában merült fel: „...az hatalmas czaszarnak kiuansagath es akarattiat; az Mahmut begnek es Longher Farkasnak egyik masikerth valo szabadulasokath.”⁸⁴ Augusztus 10-én Musztafa pasa már köszönetet mondott a császárnak Mahmúd szabadulásáért.⁸⁵ A béget „pihenéskeppen” helyezhették a védettebb, belső tartományok számító szegedi szandzsákba, ahonnan utána Szolnokra került.⁸⁶ Talán rabsága is közrejátszhatott abban, hogy a pénzügyi adminisztráció igencsak mostohán kezelte javadalmazását: bár Szegeden 464 981 akcséra volt jogosult, kezdetben tetemes hiánnyal csupán 310 373 akcsényi hást kapott. Dervishez hasonlóan nála is gondoskodhattak a hiány kipótlásáról, mert szolnoki kinevezése

⁷⁷ BOA MAD 34. 683a–684a.; uo. 628b: Báli pasa negyedik fia, Mehmed bég számára ugyanezen defterben kezdő timárt utaltak ki, szintén a szendrői szandzsákban. Mehmed későbbi dunai kapudánságára lásd a 17. lábjegyzetet.

⁷⁸ Emecen–Şahin: *Osmanlı Taşra Teşkilâtının Kaynaklarından*, 62. Ezenkívül 1561-ben Szekszárd élére történő kinevezésekor is a teljes nevét adták meg: Báli pasa fia Ahmed bég. BOA MD 4. 199 (2072-es sz. parancs).

⁷⁹ Handžić: *Dva prva popisa zvorničkog sandžaka*, 45., 52–53.; Bašić: *Prilog historiji sandžak-be-gova zvorničkog sandžaka*, 66.; Dávid: *Az első szegedi bég*, 6. Kücsük Báli fiainak szandzsákbégi karrierjére utal Fodor: *A "hitharc oroszlanja"*, 63.

⁸⁰ BOA MD 5. 656 (1841-es sz. parancs), 659 (1849-es sz. parancs), 683 (1922-es sz. parancs).

⁸¹ A szomszédos Pécs bégjét, Hamzát már kivégzéssel fenyegették, amikor a megáradt Dráván való hidépítés nem a tervek szerint alakult. Hamza két ismeretlen bégtársával végezte a munkálatokat, ezek egyikéről feltételezhetjük, hogy a szegedi bég lehetett. A Mahmúdhhoz intézett parancsokban (lásd előző lábjegyzet) ugyanis említést tettek egy pécsi mocsárról, amely Iszheti András (Szent András) néven ismert, és ahol a szegedi bégtől három hid építését várták el.

⁸² BOA MAD 563. 50. Családi hátterére és életútjára lásd: Dávid: *Pasák és bégek uralma alatt*, 306–308.; Sudár: *Egy előkelő albán család*, 5–13., különösen: 7–10.; fehérvári működésére: Fóti: *Székesfehérvár 16. századi szandzsákbégjei*, i. m.

⁸³ Onnan tudjuk, hogy előző szandzsákját, Fehérvárt már márciusban egy új bégre, Mehmedre bízták. Fóti: *Székesfehérvár 16. századi szandzsákbégjei*, i. m.

⁸⁴ Takáts–Eckhart–Szekfű (szerk.): *A budai basák magyar nyelvű levelezése*, 182.

⁸⁵ Petritsch: *Regesten der osmanischen Dokumente*, 185.

⁸⁶ BOA MAD 563. 55. Sudár: *Egy előkelő albán család*, 9.

már az említett teljes jövedelmet tartalmazta, sőt egy „bárhoz is szolgáljon” kitéllettel bírt, és szolgálati helyétől független szolnoki csiftlikjét is berátba foglalták.⁸⁷

1570. április 15-én ismét egy a hódoltság életét jelentős mértékben meghatározó személy került a szegedi szandzsák élére: a Szokolluk egyik ágába tartozó Kara Ali bég, akinek előző állomáshelye éppen Szolnok volt, ahová Mahmúdot áthelyezték,⁸⁸ azaz Szeged és Szolnok között bégcserét hajtottak végre. Ali ekkor alig több mint két évet töltött – első kormányzósága idején – Szegeden, majd Esztergomba helyezték át. Bár szegedi kinevezésekor mindössze 300 400 akcsés javadalommal bírt, életpályája végén már a 600 000 akcsét közelítette jövedelme, ami szinte egy pasa rangjára emelte. Birtoktestének egyik eleme egy olyan, főleg a bácsi náhijébe tartozó elemekből álló csiftlik volt, amit a „bárhoz birtokoljon is szandzsákok” formula kíséretében jegyeztek be éppen aktuális szolgálati helyén összeállított házai közé. Az ilyen szolgálati helytől független szandzsákbégi csiftlik egy bég központjának, családi fészekének tekinthető. Kara Ali a csiftlikjének birtokelemeihez közeli Bács városában rendezkedett be, amit az itt 1578-ban összeírt „Ali bég dzsámijának városnegyede” is tanúsít.⁸⁹ Ibrahim Pecsevi kortárs történetíró szerint „régente ő Bács⁹⁰ városában lakott s Esztergom ostroma előtt Mehmed pasa szerdártól engedélyt kapott és hazament. Mikor a vár ostrom alá került, két nap alatt Budára ment s Budán egy-két sajkát maga mellé vevén, a hitetleneknek Esztergomban az Okmejdánon levő bastyáját megtámadta...”⁹¹

A várostól délre, a Mosztonga mentén elterülő Felity pusztát⁹² – mely Ali bég bácsi csiftlikjének egyik birtokeleme volt – még 1664-ben is így írták le: „Felity [valójában hanyagul Falitynak írva], a bácsi kaszaba közelében [...] azelőtt a megboldogult Kara Ali szandzsákbég csiftlikje néven ismeretes föld és erdő.”⁹³ Ali azon kevés hódoltsági vezető közé tartozott, akinek az emléke a népi emlékezetben még közel száz év elteltével is élt. A 18. században a felityi romokat a nép már Demer (helyesen: Demir) Pasa palotájának tartotta – talán az utolsó török birtokosa után –, és róla Demer kapinak (szó szerint Vaskapunak) nevezte el. Az épületmaradványokhoz, melyeket falazat vett körül, számos népi hiedelem kapcsolódott.⁹⁴

Kara Ali családját is szoros szálak fűzték a szegedi szandzsákhöz: öccse, Malkocs bég Pecsevi adatai szerint szegedi alajbég volt.⁹⁵ Ali 1582-ben egyik fiára, Mehmedre ruházta át

⁸⁷ BOA MAD 563. 55.

⁸⁸ Azt, hogy ő a tucatnyi hódoltsági Ali bég közül Kara Alival azonosítható, a karrierjét felvázoló tanulmányomban mutattam be, ezért itt csak röviden szegedi működésére szorítkozom. Fóti: *Ali szegedi szandzsákbég azonosítása*, i. m.

⁸⁹ Fóti–Pánya: *Bács mezőváros*, 73–101.

⁹⁰ Karácson: *Török történetírók*, 84.; Peçevi: *Peçevi Tarihi*, I. 318: A modern kiadás készítője „Becs vára”-ként írja át, ami természetesen az arab betűs kiadásban szerepel helyesen, Bácsként. Peçevi: *Tarih-i Peçevi*, I. 452.

⁹¹ Karácson: *Török történetírók*, 84.

⁹² *Mappa exhibens situm Comitatum Bács et Bodrog prouti nunc in concreto per Comitatu Bacsiensem administratur*. Michael Karpe, 1760 [OSZK TK 1158]: Velity, Bácsból délre a Mosztongánál.; II. katonai felmérés: Felic vinogradi.

⁹³ BOA DFE RZD 786. 230.: „Falit’ nezd-i kasaba-i Bac, tabi-i mezbur, sabika mirliva-i müteveffa Kara Ali beğün çiftliği demekle maruf olan arazi ve korı.”

⁹⁴ MNL OL E 156. Fasc. 171. Nr. 001/505 és 513.

⁹⁵ Peçevi: *Peçevi Tarihi*, I. 13–14.; Ungnád Dávid *konstantinápolyi utazásai*, 232. Szegedi alajbégsgét az 1590-es években a defterek adatai is alátámasztják: BOA MAD 15567. 291.; uo. KK 344. 317.

lemondással (*feragat*)⁹⁶ bácsi csiftlikjét, megosztva azt testvére fiával, Ferháddal.⁹⁷ Az utóbit az 1578-as szandzsákösszeírásban a bácsi várban található szultáni dzsámi negyedében jegyezték be Malkocs [fia] Ferhádként.⁹⁸ Erről a Ferhádról azt is tudjuk, hogy a Bácstól északra fekvő zombori náhijében található Gorna Sára helységben (újkori Sári puszta) volt birtokos.⁹⁹ Alinak Mehmeden kívül még két fia volt, Ömer és Haszán, akikre egy 1598-ból származó rúznámce defterben leltem rá, amikor Halil pasa embereiként Eger ostromában való helytállásukért ziámet-birtok kiutalásáért folyamodtak.¹⁰⁰ Javadalmaik a szabadkai és a bácsi náhijék településeiből álltak össze. A bejegyzés az „Esztergomnál vértanúhalált halt Kara Ali bég fia” formában utal apjukra. Az esemény Esztergom 1595–1596. évi ostromát jelenti, melynél a bég – mint azt Pecsevi is említette¹⁰¹ – életét vesztette.

Alit 1572. június 16-án helyezték át a Habsburg–oszmán érintkezések szempontjából kulcsfontosságú határvidéki szandzsákba, Esztergomba, helyére pedig ismét a már tárgyalt Báli pasa fiát, Mahmúdot tették, aki amúgy Esztergomból érkezett Szegedre, vagyis ismét bégcserét hajtottak végre.¹⁰² Mahmúd ezúttal nem sokáig – alig fél évig – maradt a posztján: 1573. január 25-én Szinán hozták a helyére Gyuláról,¹⁰³ leváltásának motivációja ismeretlen. Szinán sem nevezhette magát szerencsésnek: az új gyulai béget már 1572 augusztusában kijelölték a posztra, így hosszú hónapokat várhatott az új kinevezésére.¹⁰⁴ Korábbi állomáshelyeinek láncolatát átnézve az tűnik fel, hogy a bég jövedelme négy egymást követő szandzsákban is változatlan maradt, gyakorlatilag évekre befagyott: Koppány, Pécs, Nógrád és Szigetvár bégieként is 275 000 akce maradt a fizetése, ebben csak Gyulán és Szegeden látnunk némi emelkedést, ahol az felment 335 000 akcséra. A bég dunántúli házaival Sz. Simon Éva foglalkozott részletesen.¹⁰⁵ Szinán számára olyan becslés alapján (*ber vech-i tahmin*) kiosztott, hódolatlan településekből álló birtokokat is kiutaltak, melyekkel a kormányzat katonai–stratégiai célokra igyekezett megvalósítani. Ezek a birtokok többnyire bejáratott portyázási útvonalakon helyezkedtek el, az adóztatás kiterjesztésén kívül a törökök további terjeszkedését segítették elő.¹⁰⁶ Szinán már korban előrehaladott, idősebb kormányzó lehetett, aki végül szegedi bégeként halt meg.¹⁰⁷

A hirtelen halálest miatt 1573. július 6-án új bég érkezett a szandzsákba, ezúttal a Szerémségből: Mehmed, akinek tekintélyes, 500 000 akcsés javadalombirtoka arra utal, hogy ő már szintén pályafutása derekán vagy azon is túl lévő főméltóság lehetett.¹⁰⁸ A rengeteg

⁹⁶ A lemondás intézményét részletesen tárgyalja: Fodor: *Egy különös oszmán intézmény*, 27–38.

⁹⁷ BOA MAD 15283. 195–196.

⁹⁸ Fóti: *The Mufassal Tahrir Defteri*, 197.

⁹⁹ BOA MAD 15283. 195–196.

¹⁰⁰ BOA DFE RZd 216. 115–116.

¹⁰¹ Karácson: *Török történetírók*, 84.

¹⁰² BOA MAD 563. 50.

¹⁰³ BOA MAD 563. 50. Báli pasa fia Mahmúd útja pedig Iszkenderijjébe, Szerembe, majd Fülekre vezetett: Uo. MAD 563. 51., 53.

¹⁰⁴ Szinánról, illetve gyulai utódjáról, Muharremről lásd: Dávid: *A magyarországi török archontológiai kutatások lehetőségei*, 117.

¹⁰⁵ Sz. Simon: *A hódoltságon kívüli "hódoltság"*, 176–178. Különösen „Az offenzív hagyományok folytatója: Szinán bég” című fejezet. Uo. 165–173.; Sz. Simon: *Névlegesen birtokolt szandzsákbégi házak*, 1351–1406. Különösen: 1354., 1364., 1383–1391.

¹⁰⁶ Sz. Simon: *A hódoltságon kívüli "hódoltság"*, 166., 173.

¹⁰⁷ ÖNB Mxt 571 (1068-as kép). Itt fia timár-ügyében utalnak Szinán halálára (a napló dátuma 1573. július 31.).

¹⁰⁸ BOA MAD 563. 50.

ismeretlen identitású és jelző vagy ragadványnév nélküli Mehmed bég között egyelőre nem nevezhető meg, pontosan kiről van szó, hiába tudjuk követni kinevezéseit 1568-tól: Vidinből (Bulgária) Agribozba (Évia/Euboea, olaszul Negroponte, Görögország), majd Szelánikba (Thesszaloniki), Iszkenderijjébe (Shkodra, Albánia), végül 1572-ben a Szerémségbe került.¹⁰⁹ Az utóbbi kinevezéséhez bejegyeztek egy „bárhon is birtokoljon szandzsákot” típusú ház-elemet, Mondoniça ziámetjét (ma Mendenitsa, Görögország) Agriboz szandzsákjában, ami – akárcsak Aranid Mahmúd és Kara Ali esetében – a bég birtokközpontjára, családi fészkére enged következtetni.

Ezt követően a budai kincstár defterdárjaként szolgáló Ahmedet 1575 májusában nevezték ki Szegedre. Elődjénél jóval szerényebb – 312 617 akcsés – ház-birtokot kellett számára összeállítani, ugyanakkor még válogatós is volt: bejegyezték, hogy a birtoktest néhány eleme nem felelt meg neki, ezért azokat leválasztották, és Ali, illetve Ferhád bégeknek adták, akiknek eddig hiányuk volt kiutalt birtokaik tekintetében.¹¹⁰ Ahmedet egy éven belül, 1576. január 29-én már Zacseszna/Pakrács altartomány élére nevezték ki, és hajszálnyira ugyanazzal az összeggel (312 617 akcse) került a horvát végekre, mint amennyit Szegeden kapott.¹¹¹ Eszerint kormányzósága alatt nem sok mindent vihetett véghez. Utódjának, Szinánnak csak regnálása végét ismerjük, ugyanis 1576. december 31-én Esztergomba történő kinevezéséhez hozzáfűzték, hogy „korábban Szegedin bégje” volt.¹¹² A 392 261 akcséről kiállított berátja alapján pedig valószínű, hogy némi jövedelememelés után, de a korábban (1573. január-júliusban) Szegeden regnáló Szinán lépett ismét hivatalba.

Forrásaink alapján 1577-ben – ismeretlen ideig – Dzsáfernek hívták Szeged első emberét.¹¹³ Bár kinevezés nem ismert, valószínűleg Székesfehérvárról került ide, ahol előző év végéig kormányzott.

Iszhák nevét viszont bevezették a kinevezéseket tartalmazó központi lista Szeged fejezetébe: 1578. július 8-tól vette át a szandzsákot, korábban pedig Gyula bégje volt.¹¹⁴ Azt is tudjuk róla, hogy éppen az előbb tárgyalt Dzsáfer volt a testvére,¹¹⁵ aki eredetileg a szultán ételeinek elkészítésével foglalatосkodó alakulat vezetője (*ser kilariyan-i dergah-i ali*) volt,¹¹⁶ és különböző hódoltsági szandzsákok után emelkedett pasaságra.¹¹⁷ A befolyásos testvér természetesen egyengette Iszhák karrierjét is. Iszhákot még kinevezése őszén arra utasították, hogy a rájuk irányában igazságosan kormányozzon, mert azok a sanyargatás elől a dárulharbba, vagyis a birodalmon kívülre szöktek;¹¹⁸ az alattvalókat az isztimáletnek¹¹⁹ nevezett

¹⁰⁹ BOA MD 19 (61., 111., 112. parancsok).

¹¹⁰ BOA DFE RZd 42. 621–622.

¹¹¹ BOA KK 262. 267.; uo. DFE RZd 44. 12–13.

¹¹² BOA KK 262. 20.

¹¹³ BOA A.RSKd 1461. 34., 164.

¹¹⁴ BOA KK 262. 19. A Gyula városában található boltok közül az egyik még 1579-ben is a tulajdonában volt: „Mehmed tűzér boltja most Iszhak bég szegedi mírliva kezén 6 helyiség.” Káldy-Nagy: *A gyulai szandzsák*, 51. Későbbi fehérvári karrierjéről lásd Fóti: *Székesfehérvár 16. századi szandzsákbégjei*, i. m.

¹¹⁵ BOA MAD 563. 62.

¹¹⁶ BOA MAD 563. 63.

¹¹⁷ Részleteket lásd Fóti: *Székesfehérvár 16. századi szandzsákbégjei*, i. m.; Dávid: *A magyarországi török archontológiai kutatások lehetőségei*, 118–119.

¹¹⁸ BOA MD 35. 262 (664-es sz. parancs).

¹¹⁹ Az oszmánok azon politikája, mellyel a rájukat – különösen a keresztényeket – igyekeztek megnyerni és a maguk oldalára állítani. A hódításokkal szerzett területeken élő alattvalók legfőbb

politikával nyerje meg, és a szétszóródottakat eredeti helyeikre telepítse vissza. Sajnos az irat nem árulja el, hogy ki vagy kik lehetettek azok a személyek, akik miatt intézkedni kellett. A bég további sorsát illetően egy műhimme defter ad támpontot: 1583 augusztusában „korábban Szeged bégje Iszhák”-ot a dobrudzsai hadjáratra rendelték ki a szerdárú kinevezett Dzsáfer ruméliai beglerbég mellé.¹²⁰

A következő bég, Kászim kimaradt a kinevezéseket tartalmazó központi listáról, de szegedi regnálását más források segítségével meg lehet határozni: még 1577-ben, amikor mohácsi kormányzó volt, korábbi budai defterdári tapasztalatainak köszönhetően arra kapott utasítást, hogy a szultán magyarországi jövedelmeit vizsgálja felül a kincstári bevételek növelése céljából.¹²¹ A revízió nemcsak a kincstárat illető bevételekből sikkasztó, illetve saját zsebre adóztató határbégek, de a könyvrevízióknak kitett budai pasa érdekeit is sértette. Ezért nem meglepő, hogy az utóbbi november végén már arról beszélt, hogy szívesen látná, ha Kászimit leváltanák.¹²² Ez hamarosan meg is valósult, de 1578 szeptemberében még nem szegedi, hanem szekesői bégeként találkozunk vele.¹²³ Azt is napra pontosan meg tudjuk mondani, hogy meddig tartott itteni kormányzása, ugyanis utódja, Kaja bég 1579. november 10-én kapta meg szekesői kinevezését, méghozzá „az előző kormányzó, Kászim utalásából” (*an tahvil-i Kasım bey mir-i sabık*).¹²⁴ Kászimit valójában már valamivel korábban leváltották és áthelyezték Szegedre, mivel az 1579. szeptember 23-án hitelesített pécsi szandzsákösszeírásban már szegedi bégeként hivatkoztak rá: Pogán falu „Kászim szegedi mírlivá csiftlikje”.¹²⁵ 1581 júniusában „az előbbi szegedi bég, jelenleg székesfehérvári vagyonszerőhöz, Kászimhoz” intéztek egy utasítást,¹²⁶ 1582 októberében pedig Kászim szegedi bég fiának, Mehmednek a pécsi szandzsákbeli, 30 000 akce értékű zámetjét részletezték.¹²⁷ Ezek szerint Kászim szegedi működését az alább bemutatandó Kara Ali bég kinevezéséig feltételezhetjük, de nem folyamatosan, hanem azt megszakíthatta az említett székesfehérvári szolgálat.

1583. január 2-án Kara Ali fehérvári béget a végváriak sorozatos panaszai miatt a Porta visszairányíttatta Szegedre.¹²⁸ Ali budai pasa¹²⁹ egy 1583. március 5-i levelében arról tájékoztatta Ernő főherceget, hogy Kara Alit a béke érdekében már korábban leváltotta, csak azt felejtette el hozzátenni, hogy egyúttal át is helyezte Szegedre: „Gyakorta való leueleben panaszokodott feölsegeöd leueleben az feiuary begre miuel az frigynek ellene iarna, mi az mi kegyelmes fejedelmwnk es romay czaszar eö feölsege keözeöit való frigyeöt es baratsagot meg tekintuen, az feölsegeöd gyakorta valo panaszat latuan az feiuary Ali begeöt ki uettetenk.”¹³⁰ Azonban még ugyanezen év augusztusában visszatették Fehérvárra, melynek kormányzó

---

védelmeszőjeként tüntették fel a padisahot, mint aki garantálja a vagyonukat, a szabad vallásgyakorlásukat, az adók tekintetében pedig kedvezményeket köszönhetnek neki. İlgürel: *İstimâlet*, 362–363.

¹²⁰ Ülker: *51 Numaralı Mühimme Defteri*, 66.; BOA MD 51. 52 (163-as sz. parancs).

¹²¹ BOA MD 30. 233 (545–547-es parancsok), uo. 234 (548–549-es parancsok). Kászim revizori működésére Sz. Simon: *A hódoltságon kívüli "hódoltság"*, 176–178.

¹²² *Ungnád Dávid konstantinápolyi utazásai*, 223–224.; 1578 április elején még mindig teritéken volt leváltása. ÖStA HHSa Törkei I. Kt. 36. Konv.3 (1578 [IV–VI]) fol. 2–5.

¹²³ BOA MD 35. 262 (664-es sz. parancs).

¹²⁴ ÖNB Mxt 597 (490-es kép).

¹²⁵ BOA Ttd 585. 28.

¹²⁶ Karácson: *Török–magyar oklevéltár*, 112.

¹²⁷ BOA MAD 15283. 130.

¹²⁸ BOA KK 262. 19.; Fehérvárt Ahmed bég veszi át Alitól: Uo. RZd 2243. 41.

¹²⁹ Kalajlikoz Ali pasa. Gévay: *A budai pasák*, 12–13.

¹³⁰ Takáts–Eckhart–Szekfű: *A budai basák magyar nyelvű levelezése*, 278.

teendőit Ahmed bégétől vette át,¹³¹ aki pedig akkor feltehetően Szegedre került (következtetésünk magyarázatát lásd később, Ahmed harmadik kinevezésénél).¹³²

A kinevezések központi listája azonban azt mutatja, hogy a fentebb ismertetett Iszhák bégnek valamikor ezt követően ismét át kellett vennie az irányítást a szegedi szandzsákban, ugyanis amikor 1584. július 2-tól Novigrádba (azaz Nógrádba) helyezték, előző állomáshe-lyeként Szegedet adták meg.¹³³ Emellett egy júniusi felterjesztése is igazolja ismételt szegedi működését.¹³⁴ De szeptember 15-én igencsak távolról új embert hoztak a szandzsák élére: Ferhád bég Sirvánban defterdár, illetve Kabalában szandzsákbég volt.¹³⁵ Mindkettő a mai Azerbajdzsánban található, ahol akkor az oszmán–szafavida háborúk frontvonala húzódott. A perzsa háborúk 1578 óta folytak, 1584-ben Gori és Lori várainak elfoglalásával az örmény–grúz határvidéken átmenetileg az oszmánok értek el sikereket,¹³⁶ ami lehetőséget teremtett arra, hogy a harcokba belefáradt veteránok nyugalmasabb szandzsákokba kerüljenek át. Ferhád jutalmazásánál meg is említették, hogy az imámkuli hán¹³⁷ elleni csatában jeleskedett, majd Semahi¹³⁸ várának javítási munkálataiban vett részt. Anyagiak tekintetében kompromisszumot kellett kötnie Ferhádnak: míg Sirvánban 500 000, addig új helyén csak 340 000 akcsényi birtokot gyűjtöttek számára össze a bácsi, a zombori, a titeli, a szegedi és a bajai náhijékből. Kérvényezte, hogy sirváni érdemeiért kapott emelései egy részét fia, Ömer timárjához adva változtassák azt ziámetté.¹³⁹ Ferhádnak azonban túl nagy tehertételt jelentett a szegedi szolgálat: 1585 júliusában újabb beadvánnyal fordult a Portához, melyben előadta, hogy agaságból emelkedett szandzsákbéggé, végigharcolta a sirváni és más hadjáratokat, de kora miatt már baj volt a lábával, és nem volt ereje részt venni hadjáratba, ezért a padisáhtól nyugdíjazását (*tekaüd*) kérte.¹⁴⁰ Az irat „korábbi szegedi bég”-ként hivatkozott rá, azaz már

¹³¹ BOA DFE RZd 93. 250–252.

¹³² Ahmed szegedi bég egy felterjesztése 1584 márciusából igazolja következtetésünk helytállóságát: BOA DFE RZd 143. 247.

¹³³ BOA KK 262. 21.; uo. RZ 78. 199. Ez a forrás Iszhák szeptemberi fehérvári kinevezésénél – némi ellentmondással – „korábban szegedi bég”-ként hivatkozik rá, tehát nem tud nógrádi kormányzásáról.

¹³⁴ ÖNB Mxt 559. 168.

¹³⁵ BOA KK 262. 19.; parancs a sirváni defterdár és Kabala bégeje Ferhádroz 1582 őszén a hadjárat szükségleteinek biztosítására: Uo. MD 48 126 (339-es sz. parancs).

¹³⁶ A szigetvári Ali bég oszmán–perzsa háborúban vállalt szerepéről, mely éppen a század nyolcvanas éveire esett lásd Fóti: *Két végvidék szolgálatában*, i. m.

¹³⁷ Imámkuli hán 1583 tavaszán Gendzséből vonult az oszmán kézen lévő Semahi ellen, útközben összecsapva Jakub szilisztrei szandzsákbég csapataival Nijázábádnál. Küttükoğlu: *Osmanlı–İran Siyâsi Münâsebetleri*, 125.; részletesen: Allahverdi: *Özdemiroğlu Osman Paşa*, 125–129. A javadalmaságoknál figyelembe vett vitézi tettek között ezt az összecsapást „az Imámkuli hán nevű átkozott elleni csata”-ként (*İmamkulu Han nâm la’in muharebesi*) említik a birtokadományozási naplókban.

¹³⁸ Sirváni vár (ma Şamaxı, Azerbajdzsán), Bakutól nyugatra. A sirváni hódításokkal Ali budai pasa is dicsekedett Rudolf császárnak: „...Samaky országott meg veöttek, egyyk lakó helebeöl mely Reuau-nak nevezetetik, az Keözeöl Bas csaszart kiüttek ott az hatalmas csaszar igen nagy ereös varat czinaltatott: ismegh egy beglerbegie az Keözeöl Bas csaszarnak az hol lakasa volt az is az országott megh veöttek, mely Siruannak nevezetetik, hol Isten akarattyabol az hatalmas csaszar most ereös varatt czinaltatt...” Takáts–Eckhart–Szekfü: *A budai basák magyar nyelvű levelezése*, 298.

¹³⁹ BOA DFE RZd 97. 500. Ömer javadalombirtoka a pozsegi szandzsákban volt.

¹⁴⁰ BOA MD 50. 95 (559-es sz. parancs).

mázulként folyamodhatott az udvarhoz. Különös fejlemény, hogy Ferhádót 1587-ben mégis egy új feladatra nevezték ki: Klissza bégje lett.¹⁴¹

Szegedre Ferhád „nyugdíjazási” kérelmét követően, 1585. július 26-án új béget neveztek ki, Idriszt, aki azzal a kikötéssel kapta szandzsákját, hogy rögvest hadjáratra indul (*sefere gitmek üzere*).¹⁴² Egy októberi szultáni fermán világossá teszi, hogy ismét a kaukázusi harc-szintérré kellett mennie, ugyanis Idrisz szegedi szandzsákbégeként egyik emberét a tebrízi hadjáratban való helytállásáért terjesztette fel kezdő timárra.¹⁴³ A perzsiai Tebríz 1585 szeptemberében került oszmán kézre, és a harcokban Idrisz bég is jövedelememelésért érdemelt ki.¹⁴⁴ Egy évvel később, Avlonjába való kinevezésénél felsorolták korábbi szandzsákjait: Simontornya, Zacseszna, Szegedin, Krka és Ics II altartományokat kormányozta.¹⁴⁵ (Valójában felterjesztései Szeged elé helyezik krka-i működését.¹⁴⁶)

Idrisz kaukázusi távolléte szükségessé tette, hogy Szegedre új kormányzót helyezzenek: 1585. augusztus 21-én Ahmedet nevezték ki. Nem fér kétség hozzá, hogy a korábbi Ahmed került ismét Szegedre, hiszen házai kiutalásakor felsorolták korábbi állomáshelyeit: Fehérvár bégje volt, majd Szegedről bocsátották el, végül újra Szegedre nevezték ki.¹⁴⁷ Ebből az elsőre átláthatatlan és nehezen értelmezhető felsorolásból lehet következtetni arra, hogy Ahmed Fehérvárról való elbocsátása (1583. augusztus 17.)¹⁴⁸ és új kinevezése között is állt Szeged élén. Jövedelememelését pedig 1576–1577-ben zacsesznai bégeként érdemelte ki, Pakrác és Moszlavina várai, valamint egy dzsámi javítási munkálataiért. (Figyelemre méltó adat az is, hogy a fentebb említett, Szegedről 1576 januárjában elbocsátott Ahmed bég is éppen Zacsesznába került.)

A kinevezések defterében 1586. február 11-től egy csavus (futár, hírvívó), Emrüllah következett bégeként Szeged élén. Töredékesen fennmaradt a következő javadalmát kiutaló irata is, amely szerint áprilisban már Delvine (ma Albánia) kormányzója lett.¹⁴⁹ Utódját a központi listán viszont csak év végén nevezték meg: november 17-től Haszán lett az új bég, aki addig csakirdzsibasi (fősolymász) volt.¹⁵⁰ Ismét egy jelentős karriert befutott és a krónikákból is ismert tisztviselővel állunk szemben. Pecsevi jól ismerte a béget, és több alkalommal megemlékezett róla: „...csakirdzsibasi tisztségből Szegedin szandzsákjába került, onnan pedig Bosznia beglerbégjévé tett Dervis Haszán Pasa...”¹⁵¹ „Mikor ő szegedi bég volt és Szigetvár őrizetére ment, egy alkalommal Pécsent lévő birtokunkon szállt meg és tehetségünk

¹⁴¹ BOA KK 262. 34: „korábban Szeged bégje Ferhádnak” 1587. március 12-én. Közel két évig nem találkozunk vele kormányzóság élén, így talán erre az időszakra mégiscsak figyelembe vették nyugdíjazási kérvényét.

¹⁴² BOA KK 244. 203. Korábban Idriszt csak egy októberi felterjesztéséből ismertem, ez okból helyeztem könyvemben kormányzását a következő bég, Ahmed után. Fóti: *The Mufasssal Tahrir Defteri*, 20.

¹⁴³ Schwarz: *Osmanische Sultansurkunden*, 202.

¹⁴⁴ BOA DFE RZd 92. 274.

¹⁴⁵ BOA DFE RZd 92. 273–274.

¹⁴⁶ Például 1583-ból: BOA A.RSKd 1464. 28.

¹⁴⁷ BOA DFE RZd 78. 425–426.

¹⁴⁸ Vö. Fóti: *Székesfehérvár 16. századi szandzsákbégjei*, i. m.

¹⁴⁹ BOA KK 262. 19.; uo. DFE RZd 89. 755–756.

¹⁵⁰ BOA KK 262. 19.; KK 336. 539–540.; uo. DFE RZd 216. 113 (felterjesztése szegedi bégeként 1590 februárjából).

¹⁵¹ „...çakircıbaşılıktan Segedin sancağına giden, oradan da Bosna beylerbeyi olan Derviş Hasan Paşa”: Peçevi: *Peçevi Tarihi*, II. 121.; vö. Hasandedić: *Muslimanska baština*, 168. A délszláv irodalom különböző neveken – Gazi/Deli/Telli Hasan-paša Predojević – ismeri.

szerint megvendégtük őt.¹⁵² A bég a sziszeki csatában (1593. június 22.) számos más béggel együtt a Kulpa folyó vizében vesztette életét.¹⁵³ Tevékenységét tekintve fontos információ, hogy 1590-ben azt jelentette a Portára, hogy a szegedi vár falai roskadoznak, mivel meghódítása óta nem javították ki azokat, sőt a Tisza partján álló torony teljesen összeomlott. A válaszban arra utasították a temesvári pasát, hogy az alá tartozó szandzsákokban faanyagot vágasson a javítási munkálatokhoz.¹⁵⁴ Haszán a címzettje annak az utasításnak is, mely szerint a Szülejmán szultán által építtetett varadini (Pétervárad) híd már nem volt alkalmas az átkelésre, ezért a lehető leghamarabb újjá kellett építtetnie.¹⁵⁵

Dervis Haszán utódáról, Oszmánról csak néhány felterjesztésből szerezhethünk tudomást 1591 tavaszán,¹⁵⁶ majd leváltása kapcsán árulták el, hogy a ráják sanyargatása fogalmazódott meg vádként ellene.¹⁵⁷ Augusztus 19-én helyére Koppány addigi bégjét, a kaukázusi harctérről nemrég érkezett Arslán béget nevezték ki,¹⁵⁸ aki történetesen a neves szigetvári Szári Ali bég fia volt.¹⁵⁹ Egy bizonytalan – Arslán kinevezésének ellentmondó – adatunk is van egy szegedi Szülejmán bégről, akiről néhány héttel Arslán kinevezése előtt egy parancsban tettek említést: Szülejmán bég összejárt a kalocsai kádival, Abdulkerimmel és egy vojvodával (vajda; a szandzsákbégek megbízottja), akik a bajai és tolnai rájakat sanyargatták, megdézsmálva vagyonukat.¹⁶⁰ Ugyan a vád pontosan ráillik a leváltott Oszmánra is (ráadásul a két név arab írásképe is olykor összekeverhető), az iratban határozottan Szülejmánt írtak. E bizonytalanság miatt azonban Szülejmánt nem vettem fel a listámra.

Több információval rendelkezünk a következő bégről, Júsufuról, mivel megtaláltuk a kinevezését egy birtokadományozási naplóban: 1592. február 10-én nevezték ki az emírek közül, korábban pedig Bender Szüvejs, azaz Szuez kikötője kapudánjaként szolgált, és fizetségét száljáné¹⁶¹ formájában kapta (*400 000 salyane ile Bender Süveys kapudam*).¹⁶² Érdekes, hogy Szegeden éppúgy 340 000 akcséra csökkentették jövedelmét, mint ahogy azt Ferhád esetében láttuk. Valószínű, hogy valamilyen kiegészítő jövedelem vagy egy az alacsonyabb jövedelmet elfogadtató alku lehetett ennek hátterében.

Az 1593-as év eseményei között röviden ki kell térni egy vélt szegedi bégre, Sánta Ibrahimra, mivel őt Reizner János és Szakály Ferenc is a szandzsák kormányzójának

¹⁵² Karácson: *Török történetírók*, 89. A félreértések elkerülése végett hozzátesszük, hogy Szigetváron és Szegeden egyaránt Haszán névre hallgatott a kormányzó, előbbi esetében Tirjáki Haszánról van szó. Lásd például 1588 májusában ugyanazon iratban a két azonos nevű béget: BOA MD 62. 248 (562-es parancs).

¹⁵³ „Haszon az vele valókkal együtt vagy magok kényén vagy másoktól tolyattatván az hídról, lovasztol az folyovízbe alágrattatnak, s az vizektől hirtelen elnyelettetnek.” Benits (szerk.): *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól*, I/3. 118–119.

¹⁵⁴ BOA MD 66. 221 (469-es parancs).

¹⁵⁵ BOA MD 66. 34 (75-es parancs).

¹⁵⁶ BOA A.RSKd 1472. 158., 185., 209.

¹⁵⁷ BOA A.RSKd 1473. 110.

¹⁵⁸ BOA A.RSKd 1473. 110. Arslán egy felterjesztése: Uo. 190.

¹⁵⁹ Fóti: *Két végvidék szolgálatában*, i. m.

¹⁶⁰ Bingül: *Mühimme Zeyli Kataloğundaki 5 Numarah Defterin*, 126. (265-ös sz. rendelet).

¹⁶¹ Egyes tartományokban tímár-rendszer helyett a bég/beglerbég évi fix fizetést kapott hász-birtokok helyett.

¹⁶² BOA DFE RZd 143. 644. Egy felterjesztése 1593 márciusában: Uo. DFE RZd 159. 282.

tekintette.¹⁶³ Istvánffy leírására támaszkodtak, aki a sziszeki csatát megelőző előkészületeknél felsorolta a hadjáratra felvonuló bégeket: „Eljőve Szegedről is, mely az Marus és Tisza folyóvizek egybeszakadása mellett, Boszna határitól messze, Magyarországnak híres mezővárasa, Ibrahim, mind valóban, s mind névvel sánta, 40 lovasokkal.”¹⁶⁴ Erről az Ibrahimról Bihács 1592. évi török megszállása kapcsán írta Istvánffy, hogy „abban az zenebonában az gradistyai hajókkal bíró Ibraim is bokáján alól megsebesítettek, mely seb miatt osztán mindenkor sántalá”.¹⁶⁵ Eszerint tehát Ibrahim gradiskai kapudán volt, akit Szegedről irányítottak Sziszekhez, ahol ismét a vízi erő parancsnokaként látjuk.¹⁶⁶ Amikor Istvánffy 1594-re vonatkozóan a Petrinjából elmenekülő törökök közt ismét gradiskai parancsnokként hivatkozott Ibrahimra, egyértelműsíti, hogy nem tekinthető szegedi bégnek.¹⁶⁷ Így nem vettem fel a kormányzók listájára sem, ráadásul a következő főméltóság éppen az előbb tárgyalt Júsuftól vette át Szegedet.

1593. június 20-án a Porta Fülek és Szeged között hajtott végre bégcserét: az addigi kormányzót, Júsufot Fülekre,¹⁶⁸ a füleki Idrisz pedig szandzsákkunkba irányították át.¹⁶⁹ Az utóbbi felterjesztéseit¹⁷⁰ azonban néhány hetes-hónapos csúszással rögzíthették, mivel más források szerint ekkor már következő állomáshelyén, Szigetváron mutatkozott.¹⁷¹ Majd ezt követően, 1594 végétől Pápa beglerbégje lett.¹⁷² Istvánffy szerint dalmáciai származású

¹⁶³ Reizner: *Szeged története*, I. 114.; Szakály: *Török megszállás alatt*, 620. Szakály Ibrahimhoz két dátumot adott meg: 1593 és 1600. Előbbi adatot Istvánffytól vette, az utóbbit mi már nem tárgyaljuk, mivel az a 17. századba visz át.

¹⁶⁴ Benits (szerk.): *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól*, I/3. 114.

¹⁶⁵ Benits (szerk.): *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól*, I/3. 107.

¹⁶⁶ Benits (szerk.): *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól*, I/3. 127 – „az gradiskai vízi erővel bíró Ibrahim bég”.

¹⁶⁷ „Kik között volt Ibrahim, az gradicsai vízi erővel bíró, kinek hatalma alatt [...] valának az hajók, ki, mivel az Bihagnél [Bihácsnál], azmint megmondánk, lőtt megsebesülés miatt egyik lábára sántálna, s arra képest az többivel egyaránt nem futhat vala, az Erdődy Péter katonáitól elfogatták.” Benits (szerk.): *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól*, I/3. 165.

¹⁶⁸ Fülek várát a keresztények 1593 végén visszafoglalták. Tóth: *Az 1593. évi felvidéki hadjárat*, 53–73. Különösen: 62. Kjátib Cselebi 1594-ben, a Nógrád elleni támadásnál beszél a Fülekről letett Júsuf bégről: Karácson: *Török történetirók*, 213. Istvánffy Usreffnek nevezi Júsufot, és azt állítja, hogy a maga dolgai miatt nem tartózkodott a várban: Benits (szerk.): *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól*, I/3. 140. Ezzel szemben Ijání szerint Alinak hívták Fülek bégjét, aki Szinán pasa rokona volt, és a várból elmenekült. Iyáni: *Tevârih-i Cedid-i Vilâyet-i Üngürüs*, 56.

¹⁶⁹ BOA KK 253. 168.

¹⁷⁰ BOA DFE RZd 216. 113.; uo. MAD 15567. 377.

¹⁷¹ BOA KK 344. 329.

¹⁷² „Pápát pedig független beglerbégsgéggé téve, Szeged szandzsákbégjének, Idrisz bégnek adta.” Gelibolulu Mustafa Âli: *Künhül'-ahbâr*, fol. 578b. Közli Çerçi: *Künhül'-Ahbâr'a Göre*, 663.; Sağırlı: *Mehmed b. Mehmed er-Rûmî(Edirneli)'nin*, 440. (fol. 165b.); Dávid: *A Dél-Dunántúl közigazgatása*, 57. Idrisz magyar nyelvű leveleit lásd: Hermann (szerk.): *A pápai vár felszabadításának négy-százéves emlékezete*, passim. Idrisznek pápai beglerbégként intézett felterjesztései: BOA DFE RZd 216. 146.; uo. KK 344. 317.

volt,¹⁷³ ami azt a feltevést erősíti, hogy azonos a korábban említett krkai és zacsicsnai¹⁷⁴ Idrisz béggel.

Pecsevi az 1593. október–novemberi székesfehérvári hadműveleteknél említi, hogy „Szegeged bége, megboldogult Tirjáki Haszán pasa, Fehérvár védelmében néhány árkot [szó szerint kutat] ásátott”.¹⁷⁵ Életrajza szerint is a szegedi szandzsákból hívták segítségül Fehérvár ostromához: „...Haszán pasa és a Buda védelmére kinevezett Szinán pasa fia, vezér Mehmed Pasa és más dicsó mírmírának összejöttek tanácskozni, és abban állapodtak meg, hogy amíg a szegedi szandzsák bége, a tekintélyes emír, Haszán bég nem érkezik erre a végvidékre, az ügyünk nem fog előre menni [...] így ezt a nagyra becsült és kardját bátran forgató emírt a szegedi szandzsákból áthívták és Isztolni Belgrád védelmére nevezték ki.”¹⁷⁶ Egy kútfő szerint fia, Hüszejn azért kapott jövedelememelést, mert „Isztolni Belgrád várában maradt Szegegedin szandzsákbége Haszán béggel együtt, s látta el annak védelmét”, amiről hiteles forrásból tájékozódhatott a Porta, hiszen a felterjesztő személye éppen apja, Haszán bég volt.¹⁷⁷

1594-ben ő is Szigetváron tűnt fel, de annak első beglerbégjeként. Később különböző magas pozíciókat töltött be: boszniai beglerbég, három alkalommal budai, majd kanizsai pasa volt.¹⁷⁸ Valószínűnek tűnik, hogy az új szigetvári vilájet létrejöttéig – amit Dávid Géza 1594. június végére becsült¹⁷⁹ – Haszán maradt Szeged első embere.

Utódát, Ahmedet csak felterjesztése alapján tudjuk megnevezni.¹⁸⁰ Az őt követő Mehmedről viszont források sora tanúskodik: már 1595-ben ő állhatott a szandzsák élén, hiszen a következő év elején érkezett meg egy levele a Portára.¹⁸¹ 1596 februárjában megerősítettek pozíciójában (tehát nem új kinevezésről van szó) egy szegedi béget, akinek a nevét ugyan kihagyták a defterből, de hozzáfűzték, hogy Pápa beglerbégjének, az előbb tárgyalt Idrisznak a fia, és azzal a feltétellel kapta a szandzsákokat, hogy Pápa várának őrzését kell vállalnia.¹⁸² Júliusban ismét olyan kinevezéssel találkozunk, ahol „korábban Szeged bége Memi sah béget” erősítették meg pozíciójában (Memi a Mehmed népies alakja).¹⁸³ A sort egy szeptemberi kinevezés zárja, amikor „a Szegedinből elbocsátott Mehmed bégnek Ohri livája” került kiutalásra.¹⁸⁴ Év végén pedig már egy Oszmánt említ a forrásunk Szeged élén, de nem szandzsákbégeként, hanem annak helyettesének, kajmakámnak nevezve (*Segedin sancağı kaim makamı*).¹⁸⁵ Az adat néhány héttel a mezőkeresztési csatát (1596. október 26.) követi, így Oszmán a hadműveletekben részt vevő béget helyettesíthette.

¹⁷³ „Dalmata Hidrizes is, kit Pápa várában, midőn elsőbben az beglerbegtől megvétetett vala, béggé tétettnék lenni mondánk megöletteték, holott ebben az időben tiszt nélkül lévén, a Szerémségbe lakott volna.” Benits (szerk.): *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól*, I/3. 285. 1597. november 2–9. közötti vác-verőcei csatározások leírásánál. A csata menetére (Idrisz említése nélkül): Tóth: *A vác-verőcei csata*, 14–32.

¹⁷⁴ Schwarz: *Osmanische Sultansurkunden*, 213.

¹⁷⁵ Peçevi: *Peçevi Tarihi*, II. 128.; Kâtib Çelebi: *Fezleke*, I. 19.

¹⁷⁶ Öztekin: *Cafer İyani Bey'in Tarihi-i*, 99.

¹⁷⁷ BOA DFE RZd 168. 156.

¹⁷⁸ Gévay: *A budai pasák*, 20., 21., 24.; Dávid: *A Dél-Dunántúl közigazgatása*, 59.

¹⁷⁹ Dávid: *Szigetvár 16. századi bégjei*, 172.

¹⁸⁰ BOA DFE RZd 216. 113.

¹⁸¹ BOA MAD 15567. 373.

¹⁸² BOA A. RSKd 1474. 56.

¹⁸³ BOA A. RSKd 1474. 152.

¹⁸⁴ BOA A. RSKd 1474. 161.

¹⁸⁵ DFE RZd 216. 112.

A század bégjeinek sorát Alival zárjuk: öt 1598 áprilisában helyezték át Nikápolyból,¹⁸⁶ és rögtön ki is használta új pozícióját arra, hogy fiát – egy másik szpáhi társaságában – csavus tisztségére terjessze fel, minthogy a Budára útnak indított zsoldutánpótlásra támadó hitetlenekkel hősies módon szembeszálltak.¹⁸⁷ Az ágyútüzérek írnokának, Abdülkádír Efendinek a krónikája szerint 1598-ban a magyarországi hadjáratban részt vevő nikápolyi béget Kádizáde Ali bégnek hívták, aki azonos a későbbi budai pasával.¹⁸⁸ Hozzá kell tennünk, hogy ő még novemberben is nikápolyi bégnek nevezte magát, és nem tudott szegedi kinevezéséről.

Az adatok összegyűjtése és bemutatása után néhány általános tendencia megállapításával értékelhetjük a Szeged szandzsákbégjeire vonatkozó ismereteinket. A szandzsák belső tartománynak (*iç il*) számított a birodalomban – különösen igaz ez Szigetvár elfoglalása utántól –, és ez a tény markánsan tükröződik a felvonultatott adatokban. A határvidéki mozgalmasabb szandzsákokhoz képest – a kezdeteket leszámítva – Szeged kormányzói jóval ritkábban szerepelnek forrásainkban, helyi intézkedéseikről olykor semmilyen adat sem árulkodik. Magyar forrásokkal – a háborúskodással telt időszakoktól eltekintve – nem számolhatunk. Kútfőinkből kitűnik, hogy kezdetben a hódításokban részt vállaló nagy dinasztiaiak ivadékai uralták a „Kétvízközt” (Dervis, Hizir, Mahmúd, talán boszniai harcai révén Szokollu Musztafa is e sorban említhető), és a rokoni szálak később is meghatározóak maradtak. Előszeretettel helyezték át ide a turbulens határvidéki szandzsákok bégjeit, akár pihentetés végett, akár a keresztény oldalról rájuk zúduló panaszok hatására. Jól illusztrálja ezt a Fehérvár és Szeged között szinte intézményesült, többszöri bégcseré. Maguk a bégek is kedvelték ezt az altartományt, hiszen Kara Ali tárgyalt bácsi csiftlikjén kívül a szigetvári regnálásáról elhíresedett Szári Ali a zombori náhijében, Musztafa bég, a szerémi Halil bég fia pedig a bácsiban bírt ilyen, családi birtokközpontnak tekinthető javadalomelemmel. A budai vilájet szandzsákjainak hierarchiájában a rangosabbak közé számító altartományban arra is volt lehetőség, hogy 1560-ban a szekesői Mehmed bégnek szegedi javadalmakból juttassanak 108 000 akcsényi jövedelmet. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy tekintélyes bégek helyben kiadott jövedelmét többnyire 300 000 akcsét alig meghaladó szinten tartották, holott a szandzsák házsai ennél nagyobb birtoktest kialakítását is lehetővé tették volna. A nyolcvanas–kilencvenes évek bégjeinél többször feltűnő 340 000 akcsés fizetség megegyezik azzal, amit Ajn Ali értekezésében a szegedi szandzsákbégek jövedelmeként megjelölt, nyilván ezen bégek *tezkeréit* (javadalomkiutalási irat) vehette kezébe.¹⁸⁹ Összességében megállapítható, hogy a szegedi kormányzók között sok a neves, komolyabb karriert befutott főtisztviselő, akik később jelentős pozíciókig, jónéhányan pasaságig jutottak pályájuk során. Néhány bég kimaradását feltételezve is, olyan listát tudtunk összeállítani (lásd a *Függelék*), mely reményeink szerint alkalmas lesz arra, hogy – a tanulmány elején felvetetteknek megfelelően – a történészek számára segédletként szolgáljon.

¹⁸⁶ BOA KK 254. 50.; Szilády–Szilágyi (szerk.): *Okmánytár*, 295.

¹⁸⁷ BOA KK 254. 52.

¹⁸⁸ Yilmazer (ház.): *Topçular Katibi*, 227.; Gévay: *A budai pasák*, 22. Három alkalommal volt budai pasa, először 1602-ben.

¹⁸⁹ Ayn Ali: *Risale-i Kavânîn-i Âl-i Osmân*, 16b. A Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi kézirata letölthető: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/1954> (letöltés: 2023. jan. 25.)

FÜGGELÉK

Szeged 16. századi szandzsákbégjeinek áttekintő táblázata

A bég neve	Korábbi posztja	Szolgálati ideje	Forrása	Jövedelme
Szülejmán		1542. II.	Mxt 567. 55–57	
Dervis	dunai kapudán	1543. VII. – 1545. I. 27.		
Mihaloglu Jahsi bég fia Hizir	ruméliai szubasi	1545. I. 27. –	T SMA E. 12321 78b	
Jahja		1547. IV. 23. és 1547. VI. 6-i említések	KK 208. 57 KK 208. 101	
Debeli Musztafa	Aladzsa Hiszár	1547. XII. 25. – 1551 vége	A.RSKd 1452. 34	240 000 241 428 ¹⁹⁰
Hizir (másodsor)	Ohri	1552 eleje	A.RSKd 1452. 34 (dátum nélkül)	271 330
Debeli Musztafa		1552. III. 4. – 1557. I. 9.	TSMKK 888 87b MD 2. 209	
Dervis (másodsor)	Mohács/Avlonja	1557. I. 9. – 1561 eleje?	MD 2. 209	310 373 432 784
Szokollu Musztafa	Klissza	1561?–?	<i>Cevahirü'l- menakib</i>	
Mahmúd, Báli pasa fia		1564. V. – 1567. XII. 7.	MAD 563. 50	355 373
Mahmúd, Aranid fia	Fehérvár/mázúl	1567. XII. 7. – 1570. IV. 11.	MAD 563. 50 MAD 563. 55	404 981 310 373(b) ¹⁹¹ 464 981 (bvt) ¹⁹²
Kara Ali	Szolnok	1570. IV. 15. – 1572. VI. 16.	MAD 563. 50	300 400 360 150 (b)
Mahmúd, Báli pasa fia (másodsor)	Esztergom	1572. VI. 16. – 1573. I. 25.	MAD 563. 50	390 261
Szinán	Gyula	1573. I. 25. – 1573. VII. 6.	MAD 563. 50	335 000
Mehmed	Szerém	1573. VII. 6. – 1575. V. 21.	MAD 563. 50 DFE RZd 42. 621	490 000 500 000 (b)
Ahmed	budai defterdár	1575. V. 21. – 1576. I. 29.	DFE RZd 42. 621 KK. 262. 267	312 617
Szinán (másodsor)		?–1576. XII. 31.	KK 262. 20	390 261

¹⁹⁰ BOA TTd 1044. 217.¹⁹¹ b = a berátjában szereplő összeg.¹⁹² bvt = *ber vech-i tekml.* Az elvileg neki járó teljes összeg. Többnyire jelentős hiánnyal (*noksan*) utalták ki a házokat, vagyis ennél lényegesen kevesebb volt a ténylegesen kiutalt összeg.

Dzsáfer	Fehérvár	1577	A.RSKd 1461. 34	
Iszhák	Gyula	1578. VII. 8.–?	KK 262. 19	357 398
Kászim	Szekcső	1579. IX. – 1581 eleje és 1582	Mxt 597 (490-es kép) TTd 585. 28 MAD 15283. 130	
Kara Ali (másodsor)	Fehérvár	1583. I. 2. – 1583. VIII. 17.	KK 262. 19 DFE RZd 93. 251–252	432 608 506 262 (bvt) 536 263 (b)
Ahmed (másodsor)	Fehérvár	1583. VIII. 17.– ?	DFE RZd 78. 425.	340 000 406 243 (bvt)
Iszhák (másodsor)		?–1584. VII. 2.	KK 262. 21	447 398 ¹⁹³
Ferhád	sirváni defterdár, Kabala bégje	1584. IX. 15. – 1585. VII.	KK 262. 19 KK 325. 501 MD 50. 95	340 000 530 000 (bvt)
Idrisz	Krka	1585. VII. 26. –	KK 244. 203 DFE RZd 92. 273	
Ahmed (harmadsor)	mázul (Szeged- ről)	1585. VIII. 21. – 1586 eleje	DFE RZd 78. 425 A.RSKd 1466. 97	340 000 406 243 (bvt)
Emrüllah csavus	csavus	1586. II. 11. – 1586. IV. 18.	KK 262. 19 DFE RZd 89. 755–756	
Dervis Haszán	csakirdzsibasi	1586. XI. 17. –?	KK 262. 19 KK 336. 539	320 000
Oszmán		1591 tavasza – 1591. VIII. 19.	A.RSKd 1472. 158., 185., 209. A.RSKd 1473. 110	
Arszlán, Szári Ali fia	Koppány	1591. VIII. 19. –	A.RSKd 1473. 110	265 000 ¹⁹⁴ 408 000 (bvt)
Júszuf	Szuez kapudánja	1592. II. 10. – 1593. VI. 20.	DFE RZd 143. 644 KK 253. 168	340 000 400 000 (bvt)
Idrisz (másodsor)	Fülek	1593. VI. 20.–	KK 253. 168	
Tirjáki Haszán	Szigetvár	1593 novem- bere után 1594 júniusig	MAD 15567. 361	
Ahmed		1594. október	DFE RZd 216. 113	
Mehmed		1595 vége?– 1596. II. 27. – 1596. IX. 5.	MAD 15567. 373 A.RSKd 1474. 56, 152, 161	
Oszmán (a szegedi szandzsák kaj- makámja)		1596. decem- ber	DFE RZd 216: 112	
Kádizáde Ali	Nikápoly	1598. IV. 18. –	KK 254. 50	

¹⁹³ Az adatot fehérvári kinevezéséhez írták be. BOA DFE RZd 78. 200.

¹⁹⁴ Mindkét adat előző állomáshelyéről, Koppányból ismert. BOA DFE RZd 131. 782–784.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári, kéziratári források

BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul
A.RSKd	Bab-i Asafi, Ruus Kalemi defterleri
KK	Kamil Kepeci
MAD	Maliyeden Müdevver Defterleri
MD	Mühimme Defterleri
TTd	Tapu-Tahrir defterleri
DFE RZd	Timar–Zeamet Ruznamçe Defterleri
MNL OL E 156	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Urbaria et conscriptiones
ÖNB Mxt	Österreichische Nationalbibliothek (Wien), Codices Mixti
ÖStA HHStA Türkei I.	Österreichisches Staatsarchiv (Wien), Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Türkei I.
T SMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, İstanbul
T SMKK	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Koğuşlar, İstanbul

Ayn Ali: *Risale-i Kavânîn-i Âl-i Osmân Der Hulûsa-i Mezâmîn-i Defter-i Divân*. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, MF No 1007, KZ-334.

Cevahirü'l-menakib. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Keleti Gyűjteménye. Török O. 215.

Mapa exhibens situm Comitatum Bács et Bodrog prouti nunc in concreto per Comitatu Baciensem administratur. Michael Karpe, 1760. Országos Széchényi Könyvtár, Kéziratok térképek 1158.

Seyyid Murad: *Kitab-i feth-i Şikloş*. ÖNB Hs. H. O. 47.

Nyomtatott források

Bártfai Szabó László: *Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig*. Budapest, 1938.

Benits Péter (szerk.): *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában*. I/2. Budapest, 2003.

Benits Péter (szerk.): *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál 17. századi fordításában*. I/3. Budapest, 2009.

Bingül, Harun: *Mühimme Zeyli Kataloğundaki 5 Numaralı Defterin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*. MA szakdolgozat. İzmir, 2002.

Câfer, İyâni: *Tevârîh-i Cedid-i Vilâyet-i Üngürüs (Osmanlı–Macar Mücadelesi Tarihi, 1585–1595)*. Haz.: Mehmet Kirişcioğlu. İstanbul, 2001.

Çerçi, Faris: *Künhü'l-Ahbâr'a Göre II. Selim, III. Murad, III. Mehmed Devirleri ve Âli'nin Tarihçiliği*. Phd diss., Kayseri, 1996.

Dağlı, Yücel – Kahraman, Seyit Ali – Dankoff, Robert (haz.): *Evlîyâ Çelebi b. Dervîş Mehmed Zillî. Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi. VII. Kitap. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini*. İstanbul, 2003.

Dávid Géza – Fodor Pál: *„Az ország ügye mindenek előtt való”. A szultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei (1544–1545, 1552)*. Budapest, 2005.

Dávid Géza – Fodor Pál: *„Ez az ügy fölöttébb fontos.” A szultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei (1559–1560, 1564–1565)*. Budapest, 2009.

E. Abaffy Erzsébet – J. Fodor Adrienne – Sinkovics István (szerk.): *Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából. Szamosközy István történetíró kézírata*. Budapest, 1991.

Emecen, Feridun M. – Şahin, İlhan: *Osmanlı Taşra Teşkilâtının Kaynaklarından 957–958 (1550–1551) Tarihli Sancak Tevâh Defteri*. Belgeler, vol. 19. (1999) Nr. 23. 53–121.

Forgách Ferenc: *Emlékirat Magyarországnak állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és I. János erdélyi fejedelemsége alatt*. Budapest, 1982.

Fóti Miklós: *The Mufasssal Tahrir Defteri of the Sanjak of Segedin (1578)*. Budapest, 2023.

Gelibolulu, Mustafa Âli: *Künhü'l-ahbâr*. IV. Rük. Raşid Efendi Kütüphanesi No 920 (A) (Közli: Çerçi, Faris: *Künhü'l-Ahbâr'a Göre*)

- Handžić, Adem: *Dva prva popisa zvořničkog sandžaka iz 1519. i 1533. godine*. Sarajevo, 1986.
- Karácson Imre: *Török–magyar oklevéltár 1533–1789*. Budapest, 1914.
- Karácson Imre: *Török történetirók. III. 1566–1659*. Budapest, 1916. (Török–magyarkori történelmi emlékek V.)
- Kâtib Çelebi: *Fezleke*. I. cilt. [Isztambul], 1286–1287 [1869–1871].
- Káldy-Nagy Gyula: *A gyulai szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása*. Békéscsaba, 1982.
- Öztekin, Saltuk Seyhan: *Cafer İyani Bey'in Tarih-i Gazi Hasan Paşa (Cihadname-i Hasan Paşa) Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. MA szakdolgozat. Batman, 2017.
- Peçeви İbrahim Efendi: *Peçeви Tarihi*. I–II. cilt. Haz.: Bekir Sıtkı Baykal. Ankara, 1981.
- Peçeви İbrahim Efendi: *Tarih-i Peçeви*. I–II. cilt. İstanbul, 1864.
- Petritsch, Ernst D.: *Regesten der osmanischen Dokumente im Österreichischen Staatsarchiv, Band 1: 1480–1574*. (Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, Ergänzungsband, 10/1.) Wien, 1989.
- Regni Hungarici Historia per Nicolaum Isthuanffium Pannonium...* Coloniae Agrippinae, 1685.
- Rugonfalvi Kiss István: *A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveles könyve*. Budapest, 1908.
- Sağırli, Abdurrahman: *Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osman'ı (Metinleri, Tahlilleri)*. Phd diss., İstanbul, 2000.
- Szilády Áron – Szilágyi Sándor (szerk.): *Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon. Nagy-Kőrös, Czegléd, Dömsöd, Szegeđ, Halas levéltáraiból*. II. köt. Budapest, 1863. (Monumenta Hungariae Historica 4. Diplomataria. II.)
- Szilády Áron: *Tinódi Sebestyén összes művei 1540–1555*. Budapest, 1881. (Régi magyar költők tára III.)
- Takáts Sándor – Eckhart Ferenc – Szekfű Gyula (szerk.): *A budai basák magyar nyelvű levelezése 1. 1553–1589*. Budapest, 1915.
- Ungnád Dávid *konstantinápolyi utazásai*. Ford. Kovács József László. Jegyzetek: Fenyvesi László. Budapest, 1986.
- Ülker, Hikmet: *51 Numarah Mühimme Defteri*. MA szakdolgozat, İstanbul, 1996.
- Velics Antal – Kammerer Ernő: *Magyarországi török kincstári defterek 1. 1543–1635*. Budapest, 1886.
- Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái 2. *Történelmi dolgozatok magyar nyelven. Vegyesek*. Közli Szalay László. Pest, 1857. (Monumenta Hungariae Historica 2. Scriptores 3.)
- Yaşaroğlu, Abid: *Koşuşlar 888 Numarah Mühimme Defteri (1a–260a. Tahlil ve Traskripsiyon)*. MA szakdolgozat, İstanbul, 1995.
- Yılmaz, Ziya (haz.): *Topçular Katibi 'Abdülkadir (Kadri) Efendinin Tarihi (Metin ve Tahlil) – I*. Ankara, 2003.

Szakirodalom

- Allahverdi, Reyhan Şahin: *Özdemiroğlu Osman Paşa ve dönemi (1527–1585)*. Phd diss. İstanbul, 2012.
- Başar, Fahameddin: *Mihaloğulları*. Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 30. cilt. Ankara, 2020. 24–25.
- Bašić, Kemal: *Prilog historiji sandžak-begova zvořničkog sandžaka od osnivanja do okraja XVI stoljeća*. Historical Searches / Historijska traganja, vol. 19. (2020) 59–94.
<https://doi.org/10.51237/issn.2774-1180.2020.19.59>
- Çalık, Sıddık: *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlar'da Osmanlı Düzeni*. İstanbul, 2005.
- Dávid Géza: *A Dél-Dunántúl közigazgatása a török korban*. Zalai Múzeum, 4. (1992) 55–64.
- Dávid Géza: *Szigetvár 16. századi bégjei*. In: Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből. Szerk. Szita László. Pécs, 1993. 159–192.
- Dávid Géza: *A magyarországi török arcontológiai kutatások lehetőségei (Arad–gyulai szandzsákbég-gek)*. Történelmi Szemle, 36. évf. (1994) 1–2. sz. 111–127.
- Dávid Géza: *Kászim vojvoda, bég és pasa*. Keletkutatás, (1996) tavasz 41–56.
- Dávid Géza: *Az első szegeđi bég, Dervis életpályája*. Aetas, 14. évf. (1999) 4. sz. 5–18.
- Dávid Géza: *Pasák és bégek uralma alatt: demográfiai és közigazgatás-történelmi tanulmányok*. Budapest, 2005.
- Dávid Géza: *Karrierlehetőségek az Oszmán Birodalomban: kiből lehetett szandzsákbég? Keletkutatás, ősz (2017) 49–72*. <http://dx.doi.org/10.24391/KELETKUT.2017.2.49>

- Fodor Pál: A "hitharc oroszánja": Jahjapasa-oglu Báli bég (?–1527). *Terjeszkedés és tartományi elit az Oszmán Birodalom európai határvidékén a 16. század elején*. Keletkutatás, (2019) tavasz, 51–74.
- Fodor Pál: *Egy különös oszmán intézmény: a „lemondás” (feragat)*. Keletkutatás, (2021) tavasz 27–38.
- Fóti Miklós – Pánya István: *Bács mezőváros középkori és kora újkori térszerkezete/The urban spatial structure of the medieval and early-modern-period Bács town*. *Belvedere-Meridionale*, 4. sz. (2022) 73–101. <https://doi.org/10.14232/belv.2022.4.5>
- Fóti Miklós: *Ali szegedi szandzsákbég azonosítása, életpályája és birtoklástörténete (1567–1595)*. *Történelmi Szemle*, 65. évf. (2023) 3. sz. 353–366.
- Fóti Miklós: *Székesfehérvár 16. századi szandzsákbégjei. Adalék a hódoltsági archontológiai kutatásokhoz. The sancakbeyis of Székesfehérvár in the sixteenth century. Additions to the archontology of Ottoman Hungary*. *Belvedere–Meridionale*, (2023) 29–50.
- Fóti Miklós – Pánya István: *Adatok Kalocsa késő középkori/hódoltságbeli helyrajzához és a török be rendezkedés néhány sajátossága*. *Cumania*, 30. (2023) (megjelenés alatt).
- Fóti Miklós: *Két végvidék szolgálatában: Szári Ali bég hódoltsági és kaukázusi karrierje*. *Századok*, 158. évf. (2024) 1 sz. (megjelenés alatt).
- Gévay Antal: *A budai pasák*. Bécs, 1841.
- Gökbilgin, Tayyib: *Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livalari, Şehir ve Kasabaları*. *Belleten*, vol. 20. (1956) Nr.78. 247–286.
- Hammer-Purgstall, Joseph: *Geschichte des osmanischen Reiches, grossentheils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven. Dritter Band. Vom Regierungsantritte Suleiman des Ersten bis zum Tode Selim's I. 1520–1574*. Pesth, 1828.
- Hasandedić, Hivzija: *Muslimanska baština u istočnoj Hercegovini*. Sarajevo, 1990.
- Hegyi Klára: *A török hódoltság várai és várkastélyai*. 2. köt. Budapest, 2007.
- Hermann István (szerk.): *A pápai vár felszabadításának négy százéves emlékezete 1597–1997. A bevezető tanulmányt írta és az okmánytárat összeállította: Pálffy Géza. Pápa, 1997.*
- İlgürel, Mücteba: *İstimâlet. Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23. cilt. Ankara, 2001. 362–363.
- Karácson Imre: *A sztambul mecsetek magyar vonatkozású kéziratai*. *Századok*, 42. évf. (1908) 1. sz. 79–83.
- Káldy-Nagy Gyula: *A budai szandzsák 1559. évi összeírása*. Budapest, 1977.
- Köhbach, Markus: *Die Eroberung von Füleek durch die Osmanen 1554. Eine historisch-quellenkritische Studie zur osmanischen Expansion im östlichen Mitteleuropa*. Wien–Köln–Weimar, 1994.
- Küitükoğlu, Bekir: *Osmanlı–İran Siyasi Münâsebetleri. I. 1578–1590*. İstanbul, 1962.
- Papp Sándor: *A szegedi veszedelem 1552-ben és Ali budai beglerbég jelentése*. In: Papp Sándor – Kordé Zoltán – Tóth Sándor László (szerk.): *Urbs, civitas, universitas. Ünnepi tanulmányok Petrovics István 65. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2018. 202–213.
- Reizner János: *Szeged története*. 1–4. köt. Szeged, 1899.
- Schwarz, Klaus: *Osmanische Sultansurkunden. Untersuchungen zur Einstellung und Besoldung osmanischer Militärs in der Zeit Murads III.* Stuttgart, 1988.
- Sudár Balázs: *Egy előkelő albán család megkapaszkodása és felemelkedése a magyar végvidéken: az Aranidok*. *Aetas*, 35. évf. (2020) 3. sz. 5–13.
- Sz. Simon Éva: *Névtelen birtokolt szandzsákbégi házak a 16. századi oszmán terjeszkedés szolgálatában*. *Századok*, 141. évf. (2007) 6. sz. 1351–1406.
- Sz. Simon Éva: *A hódoltságon kívüli "hódoltság". Oszmán terjeszkedés a Délnyugat-Dunántúlon a 16. század második felében*. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) Budapest, 2014.
- Sz. Simon Éva: *A szülejmáni béke. A magyarországi oszmán adóösszeírások és a magyar–oszmán békekötések összefüggései*. *Aetas*, 33 évf. (2018) 4. sz. 53–72.
- Sz. Simon Éva et al: *Databases of Cadastral Surveys (Tapu Defteris) of Ottoman Hungary and its Frontier Zones (16–17th c.)*. *Archivum Ottomanicum*, vol. 37. (2020) 259–272.
- Szakály Ferenc: *Magyar adóztatás a török hódoltságban*. Budapest, 1981.
- Szakály Ferenc: *Kísérlet Szeged visszafoglalására*. In: Kristó Gyula (szerk.): *Szeged története*. 1. köt. A kezdetektől 1686-ig. Szeged, 1983. 513–533.

- Szakály Ferenc: *Szeged török kézre jut*. In: Kristó Gyula (szerk.): *Szeged története*. 1. köt. A kezdetektől 1686-ig. Szeged, 1983. 508–511
- Szakály Ferenc: *Török megszállás alatt (1543–1686)*. In: Kristó Gyula (szerk.): *Szeged története*. 1. köt. A kezdetektől 1686-ig. Szeged, 1983. 618–620.
- Szakály Ferenc: *Egy végvári kapitány hétköznapijai. Horváth Márk szigeti kapitány levelezése Nádasdy Tamás nádorral és szervitoraival, 1556–1561*. Somogy megye múltjából, 18. (1987) 45–126.
- Szalay Ágoston: *Négyszáz magyar levél a XVI. századból. 1504–1560*. Pest, 1861.
- Szántó Imre: *Az 1552. évi szegedi hadjárat*. *Acta Historica*, 29. (1968) 2–31.
- Takáts Sándor: *Rajzok a török világból*. 1. köt. Budapest, 1915.
- Takáts Sándor: *A török hódoltság korából*. (Rajzok a török világból IV. köt.) Budapest, 1927.
- Tóth Sándor László: *A vác-verőcei csata. (1597. november 2–9.)*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 102. évf. (1989) 1. sz. 14–32.
- Tóth Sándor László: *Az 1593. évi felvidéki hadjárat és a füleki-romhányi csata*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 112. évf. (1999) 1. sz. 53–73.

MIKLÓS FÓTI

The Sancakbeyis of Szeged in the 16th Century

This study aims to compile a list of the sancakbeyis of Szeged in the 16th century, primarily using Turkish archival sources, which could serve as a resource for historians. However, the goal of the work is not just to present pure archonotlogical data: we attempted to figure out the governors' family backgrounds, including their affiliations with the influential clans of Ottoman Hungary; significant details of their history of land ownership, which could help identifying people with shared given names (Mahmud, Ali, etc.); as well as finding their posts before and after their tenure in Szeged, and thus learning how their careers developed. By examining the archontological data about the Ottoman senior officials we can further our understanding of other aspects of the political system of Ottoman Hungary: information about their appointment and career can reveal the ambitions of the beyes and their descendants to gain positions and found their own dynasties after having conquered the Kingdom of Hungary. We can also learn about the life of the sancak of Szeged under Ottoman occupation through the careers of its beyes, an important example being the relocation of its seat to Bács.